

R. ESSENOV

TURKMEENI
NSV

A-25568 II

RAHHIM ESSENOV

TURKMEENI NSV

2
Eesti Riiklik Kirjastus
38833

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1968

Originaali tiitel:

Рахим Эсенов

ПУТЕШЕСТВИЕ ПОД ВЕЧНЫМ СОЛНЦЕМ

Рассказ о моей республике

Туркменское государственное издательство
Ашхабад — 1962

Kaane kujundanud G. Pant

Tõlkinud M. Järvekülg

2

Igavene päike . . . Ëi, see pole ainult poeetiline väljendus, mis andis nime R. Essenovi raamatule, mitte ainult valguse ja rõõmu sümbol. Kuum lõunapäike on täiesti reaalne, vahel liiga temperamentne kaaslane igaühele, kes kavatseb sooritada rännaku mööda Turkmeeniat. Kõige lõunapoolsem vabariik Nõukogudemaal, kõige enam päikesepais- telisi päevi aastas, kõige suurem kunstlik veemagistraal maailmas, mis läbib sünge Karakumi idast läände, kõige noorem ja perspektiivikam naftatööstus, kõige . . . Aga pole mõtet loendada, mis on meie päevade Turkmeeniale kõige iseloomustavam, seda saate teada, kui sooritate koos R. Essenoviga «matka igavese päikese all». Raamatu autor on noor ajakirjanik, kes on palju sõitnud mööda vabariiki, tunneb teda nagu kodumaja, armastab isade maad nagu poeg.

R. Essenovi raamat ei ole reisijuht, seal pole rangelt teaduslikke, põhjalikke andmeid Turkmeenia ajaloo, majanduse ega kultuuri kohta. See-eest tutvustab see teid huvitava maa poeetilise laadiga, tema rikkustega ja kõige hinnalisemaga neist rikkustest — inimestega, kes kujundavad ümber oma päikeselist maad, ehitavad kommunismi.

SISSEJUHATUS

Päikeseline Turkmeenia... Geograafilisel kaardil on suurem osa temast kollaseks värvitud. Siin-seal võib näha rohelisti pritsmeid, helesiniseid jooni. Kollane on Karakumi kõrb, helesinised looklevad jooned — Amu-Darja, Murgabi, Tedženi jõed, rohelised ruudud ja hulknurgad — oasid.

Turkmeenia lõunaosa ääristab Kopet-Dag, mille jalamil laiuvad pilguga haaramatud puuvillapõllud, viinamarjaväljad. See maa on rikas ja imeilus.

Sageli nimetatakse Turkmeeniat igavese päikese maaks. Päike on nii vabariigi rikkus kui ka viletsus. Kuum kliima raskendab tohutult majandamist. Kõrbed, takõrrid, soolakud — need tohutu suured alad, mis on kuivanud kuumusest ja veepuudusest, nõuavad inimestelt suurt hoolt. Seal aga, kus on vesi — elu allikas —, annab maa heldeid ande: puuvill ja melonid, nisu ja aprikoosid, viinamari ja õunad, aiva ja granaadid...

Ent mitte ainult puuvillast ja viinamarjadest pole Turkmeenia rikas. Tema aarded on karakull ja vill, nafta, osokeriit, polümetallid, bentoniit, väävel. Need on ju halli Kaspia annid. Kara-Bogaz-Goli mürabiliit, Tšelekeni broom.

Mitte nõiakepike viipel ei avane loodusvarad. Palju ja visalt töötavad meie inimesed, et alistada loodust, panna ta rahvast teenima.

Kui ma saan teada vabariigi naftatöötajate uuest töövõidust või Karakumi kanali ehitajate edusmmudest, laiuvad mu silmade ees juba selle veemagistraali piirkonda tekkinud uute sovhooside puuvillapõllud, tuules õõtsuvad peenetüvelised paplid Nebit-Dagis ja Tšelekenis. Ent veel üsna hiljuti oli nende uute tööstuskeskuste asemel kõrb ja kuum «afgaanlane» ei kohanud oma teel mingisuguseid takistusi.

Läbime siis mõttes minu vabariigi, selle omapärase ja sageli karmi maa. Silmitseme teda tähelepanelikult, ta võib heatahtlikule vaatlejale näidata palju huvitavat.

*

Turkmeenia on Nõukogude Liidu kõige lõunapoolsem vabariik. Tema äärmine punkt lõunas — Kuška linn — on märksa lähemal ekvaatorile kui Aafrika linn Alžiir.

Turkmeenia on suur maa. Läänest itta — Kaspia merest Amu-Darjani — on ta laius 1100 kilomeetrit, ulatus põhjast lõunasse 550 kilomeetrit. Territooriumilt on meie vabariik kaks korda suurem Inglismaast ja peaaegu võrdne Prantsusmaaga. Tema avarustes võivad vabalt paikneda kolm Kreekat, viis Portugali või üksteist Taanit. Ent tohutu suured maa-alad vabariigis seisavad tühjalt. Oaasid — kultuurmaa — laiuvad kitsaste siiludena piki kanaleid ja jõgesid. Kogu Turkmeenias haritakse vaid sajandikku. Üheksat kümnendikku territooriumist haarab Karakum — hiiglasuur veetu kõrb.

Aga Karakum pole elutu. Niisugune näib ta ainult võõrale. Kõrbekarjamaadel karjatatakse miljonipealisi sohoosi- ja kolhoosikarju: loomakasvatus nagu puuvillakasvatustki on vabariigi põllumajanduse alus. Viimastel aastatel on kõrbesse kasvanud puurtornide metsad. Maapõue uurijad otsivad sealt naftat, gaasi ning nende otsingud on edukad.

Enamik turkmeenlasi elab oaasides. Ent inimesed asustavad ka kohti, kus vett ei ole või on väga vähe: looduse tujul on nimelt siia peidetud maapõue loendamatud rikkused. Siin ja — Kaspias. Linnad Krasnovodsk, Nebit-Dag, Tšeleken, asulad Kara-Bogaz-Gol, Kotur-Tepe, Okarem sündisid seal, kus polnud mageda vee allikaid. Ent teadlased on neil aladel viimasel ajal avastanud maa-aluseid järvi. Paljudes Lääne-Turkmeenia asustatud punktides on juba veevärk. Ikkagi ei jätku siin veel vett.

Laiaulatuslikult arenevad praegu nendes ja teistes rajoonides hüdrogeoloogilised tööd. Seitseaastaku lõpul saavad paljud vabariigi asustatud punktid küllaldaselt vett.

Karakum tungis alati peale oaasidele, hävitades põlde ja aedu. Alles pärast suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni hakkas inimene ise kõrbele peale tungima.

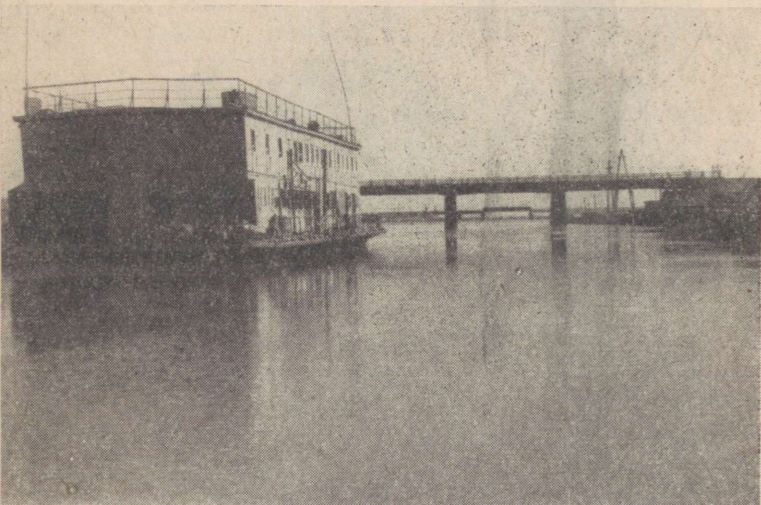
1918. aastal kirjutas V. I. Lenin alla dekreedile, millega

Hiigelpraam reidil.

Turkestani niisutustöödeks assigneeriti 50 miljonit rubla. Proletariaadi suur juht rääkis: «Niisutamine on kõige enam vajalik ja loob maa kõige enam ümber, elustab teda, matab mineviku, tugevdab üleminekut sotsialismi.» Turk-

meenia rahvas hakkas hoolsalt arendama vabariigis suuri irrigatsioonitöid. On ehitatud kanalid ja veehoidlad, mis võimaldavad niisutatavate maade külvipinda tunduvalt suurendada. Võrreldes 1913. aastaga on puuvillakülv suurenenud rohkem kui kolmekordseks.

Ujuv elektrijaam Karakumi kanalil.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXI kongressiks juhtisid Karakumi kanali ehitajad Amu-Darja veed Murgabi oaasi, rajades selleks kõrbesse 400 kilomeetri pikku veemagistraali. Kanal on juba ammu antud eksploatatsiooni, kõikidel aladel on loodud uued sovhoosid, paljud kolhoosid omandasid tuhandeid hektareid uudismaad, said rikkalikke puuvilla-, maisi- ja viinamarjasaake.

Kanali rajamisel Amu-Darjast Murgabi oli esimeseks järguks ehitustöö. Kanali teine järk künib 140 kilomeetri pikkuselt Murgabist Tedženi. Ehitajad lõpetasid selle 1960. aasta novembris. Kanali kolmas järk jõudis vabariigi pealinna Ašhabadini. See võimaldab veega varustada Kopet-Dagi-lähedasi mägirajoone, lahendada Ašhabadi veega varustamise probleemi.

Kaheksasajakilomeetrise kogupikkusega kanali ehitamine mitte ainult suurendab tunduvalt külvipinda, vaid niisutab ka uusi kõrbekarjamaid ja mõjustab soodsalt Turkmeenia kliimaatilisi tingimusi.

Sajandeid võitles turkmeenlane liiva pealetungi vastu, aga edutult. Ketmen ja labidas olid ta abilised. Nüüd on inimesele appi tulnud võimas tehnika. Ja kõrb alistatakse.

1959. aasta rahvaloenduse andmeil elab Turkmeenias enam kui poolteist miljonit inimest, kellest rõhuv enamus on turkmeenlased. Turkmeenias elavad venelased, usbekid, kasahhid, tatarlased, belutšid, kurdid, armeenlased, aserbaidžaanlased ja mitme teise rahvuse esindajad.

Vabariigis on kolm oblastit: Marō, Tšardžou ja Tašauz. Pärast 1948. aasta maavärisemist ehitati Turkmeenia pealinn Ašhabad uuesti üles. Teised suured linnad on Tšardžou, Marō, Tašauz — oblasti keskused, sadam Kaspia mere ääres — Krasnovodsk ja naftatööstuse keskus Nebit-Dag.

Turkmeenia on iidse tsivilisatsiooniga maa. Sellest räägivad paljud materiaalse kultuuri mälestusmärgid, mis säilitatakse vabariigis. Ašhabadi lähedal Kopet-Dagi jalamil lebab muistse Partia riigi varemeis pealinn Nissa. Kunagi kuulusid tänapäeva Turkmeenia NSV maad sellele riigile.

Karakumi lõunaosas, iidse Mervi varemete keskel püsib XII sajandi turkmeeni ehituskunsti ülev mälestis — sultan Sandžari mausoleum. Vabariigi põhjaosas, Tašauzi oasis praeguse Kunja-Urgentši rajoonis kõrguvad 60-meetrised minaretid ja mausoleumid, mis on ehitatud XIV sajandil.

Anaus, Ašhabadist mõne kilomeetri kaugusel, on «surnud tornidelinna» varemed: XIV sajandil oli siin Bagabad («Linn-aed»). Säilitades hoolikalt minevikupärandit ja sellest õppides ehitab turkmeeni rahvas uut, eesrindlikku kultuuri.

PISUT AJALUGU

Turkmeenlaste eelkäijateks olid oguuside rohkearvulised hõimud, kes VII—IX sajandil meie aja järgi elasid stepides Araali mere ääres ja praegusel Turkmeenia territooriumil. Turkmeenid tegelesid rändkarjapidamise, maaharimise ja kalapüügiga. Aga karavaniteed, mis ühendasid

neid India ja Hiinaga, naabruses põldu harivate rahvastega, võimaldasid kaubanduse arengut.

Turkmeeni rahvas kirjutas palju kuulsaid lehekülgi oma maa ajalukku, võõramaiste vallutajate rõhumisest vabastamise eest peetava võitluse ajalukku.

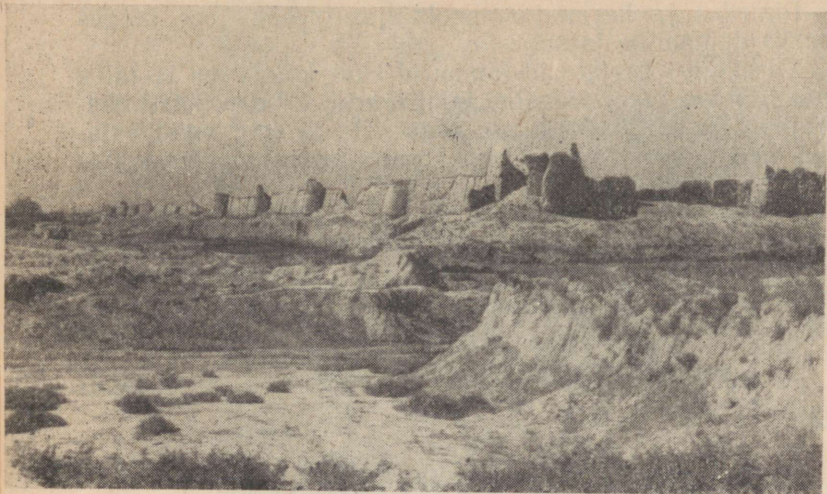
XIX sajandi 80-ndail aastail ühendati Turkmeenia Venemaaga. See määras turkmeeni rahva edaspidise saatuse. Kapitalistlikud suurriigid, asunud XIX sajandil maailma jagamisele, vaatasid üha sagedamini himustavalt Turkmeeniat.

Muidugi kehtestas tsaarivalitsus pärast Turkmeenia Vene impeeriumiga ühendamist seal raske koloniaalrežiimi. Turkmeeni rahvas kandis endal kaht iket: kohalikke ekspluataatoreid — khaane, baised, išaane, mullasid ja vene tsarismi. Ent ajalooline olukord kujunes selliseks, et Turkmeenia Venemaaga ühinemine oli objektiivselt turkmeeni rahvale progressiivse tähtsusega. See mitte ainult segas imperialistlikke riike teda oma kolooniaks muutmast, vaid tegi lõpu ka feodaalsele sisesõjale ja suguharudevahelistele tülidele. Kõige tähelepanuväärsem selles aktis oli asjaolu, et turkmeeni rahvas sattus Vene majandus-, poliitilise ja kultuurieluga ühele arengujoonele. Revolutsioonilisse võitlusesse Vene isevalitsuse vastu, mida juhtis vene töölisklass, tõmmati kaasa ka turkmeeni rahvas. Ja kui Suur Oktoober võttis mõisnikelt ja kapitalistidelt võimu ning saavutas võidu, tõi ta vabaduse ka turkmeeni rahvale.

Kes kas või pisut tunneb Turkmeenia ajalugu, teab, et minevikus oli ta tsaristliku Venemaa mahajäänud agraarne ääremaa. Enne revolutsiooni võis läbi käia kümneid külasid ja mitte leida kirjaoskajat. Iga tuhande inimese kohta tuli seitse inimest, kes oskasid ainult allkirja anda.

Revolutsioonieelses Turkmeenias oli ainult 11 kooli, neist 8 vene-turkmeeni ja kõigest 3 turkmeeni kooli. Kõrgemaid ja kesk-õppeasutusi aga polnud üldse olemas. 1913. aastal ei ilmunud turkmeeni keeles ühtki ajalehte ega ajakirja. Teatrist või kinost ei olnud turkmeenlasel mingisugust ettekujutust.

Enne revolutsiooni oli turkmeeni rahvas määratud välja suremisele. Sajad, tuhanded turkmeenlased surid epidemiate tagajärjel. Külades esines palju trahhoomi, düsenteeriat, peaaegu iga kolmas laps põdes lubiraiga. Arstibist ei julgenud turkmeeni talupoeg — daihaan — unistadagi. Enne revolutsiooni tuli kogu Turkestani krai kohta

Mervi varafeodaalse ajastu kindlustuste varemed.

ainult 70 arsti (kaasa arvatud ka hambaarstid). Nende hulgas polnud ainustki turkmeenlast. Kelle poole jäi elanikel siis veel üle pöörduda kui mitte tabibi — posija poole?

Haledas olukorras kiratses tööstus. Kogu Taga-Kaspia oblasti (nii nimetati Turkmeeniat enne revolutsiooni) peale tuli kakskümmend-kolmkümmend väikest poolkäsitööstuslikku ettevõtet puuvilla puhastamiseks ning puuvillaseemnetest seebi ja õli valmistamiseks. Pisut üle tuhande inimese oli tegevuses kõigis ettevõtteis, kusjuures kvalifitseeritud tööliste hulgas ei olnud ainsatki turkmeenlast.

Põllumajanduse olukord oli veel viletsam. Kõigis Taga-Kaspia oblasti majapidamistes kokku oli 64 atra ja 36 puuvilla külvimasinat. Ketmen (raske kõblas) ja omatš (puust sahk) olid daihaani tööriistad. Sellepärast ei korjanudki puuvillakasvataja hektarilt rohkem kui 4 tsentnerit puuvilla.

Kibe ja röömutu oli daihaani saatuse orjatööst nõrkes, baidest, mulladest ja tsaariametnikest paljaks riisunud. Siia, Turkmeeniasse, tema ammandamatute rikkuste järele sirutasid oma kiskjakäed välja inglise imperialistid.

Pimedus ja harimatus, poolnäljas olek — see langes osaks daihaanile ja sulasele.

Karakumis karjatasid lamburid suve kuumuses ja talve pakases bai tuhandepealisi lambakarju. Oma protesti eba-võrdsuse vastu, uhke hinge kogu valu ja solvangud valasid nad rahva destaanidesse, kurbadesse lauludesse täis nukrust ja meelegeid.

Hoolimata raskest rõhumisest ja õigusetusest püüdis töötav rahvas valguse, õnne ja vabaduse poole. Sellepärast armastab lihtne turkmeenlane nii väga laule, milles lauldi õigluse võidust kurjuse üle, vaese võidust bai üle, vabaduse ja õnne helgest unistusest. Rahva mõtteid väljendasid bahšid — lauljad ja šahhirid — poetid.

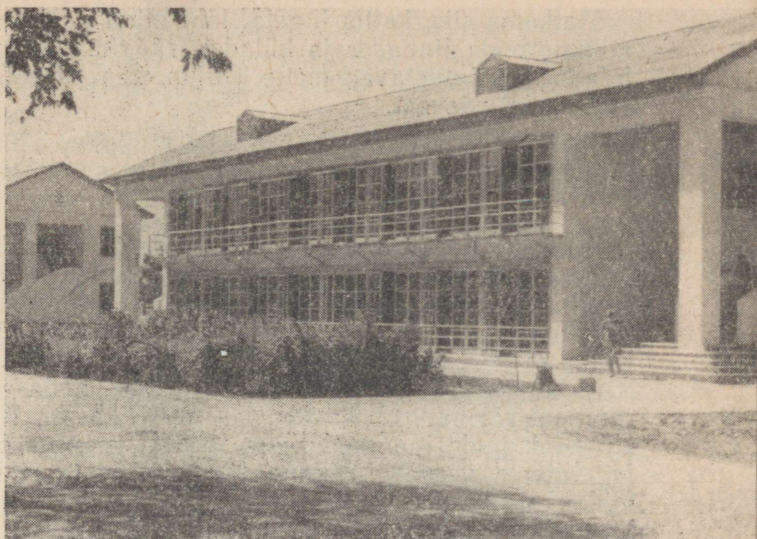
Juba XVIII sajandi lõpul kirjutas turkmeeni poet Zelili ennustavalt:

Aednikke uusi ma kauguses näen,
Išaanid ja khaanid kadunud maalt,
Ja mäletab vaba rahvas Zelilit,
Ütleb juubeldades vaenlastele hüvasti!

Töörahvas ütles lõpuks oma vaenlastele «hüvasti!». Vaadake, juba tõuseb maailma kohal Suure Oktoobri neljakümne kuuenda kevade päike! Maakera ühel kuuendikul tekkis uus maailm — sotsialismi maailm. Riigitüürile asusid töölisel ja talupojad. Tsaristliku Venemaa ääremaade varem rõhutatud rahvad leidsid tõelise vabaduse.

1924. aasta 27. oktoober on turkmeeni rahvale unustamatu päev — Turkmeeni Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi moodustamise päev. See suur arenguetapp turkmeeni rahva ajaloos on Kommunistliku Partei targa rahvuspoliitika tulemus. Tänu tõelise võrdsuse poliitikale, mida viib läbi meie partei ja Nõukogude riik, on Turkmeeni NSV muutunud suure vene rahva ja teiste Nõukogude Liidu rahvaste abil arenenud tööstuse, laialdaselt mehhaniseeritud põllumajanduse, vormilt rahvusliku ja sisult sotsialistliku eesrindliku kultuuriga vabariigiks.

Eilne kõrb on praegu tööstusrajoon. Veetud, kuumusest ja päikesest kuivanud maad on nüüd õitsvad kolhoosiaiad ja puuvillapõllud. Karavaniteed, mis kadusid Karakumi, on ehitatud raudteemagistraaliks. See ja palju muud, mis teenib inimese hüvangut, on iseloomulik tänasele Turkmeeniale.

Neeruhaiguste sanatoorium Bairam-Alis.

Ja kus te ka ei viibiks — kas karmi Kaspia kallastel, Tašauzi orgudes või Murgabi oasides, Kopet-Dagi eelmäestikus, kus valmivad hiiglaslikud seitseaastakuehitused, või kapriisse Amu-Darja kallastel — igal pool leiate uue tunnuseid. Neid on näha kõikjal — majanduses, kultuuris, elu-olus.

Ent missugune on minu vabariik homme? Seitseaastaku jooksul, mille plaani määras kindlaks NLKP XXI kongress, teeb Turkmeeni NSV hiiglasliku sammu edasi. Seitseaastakul kulutatakse vabariigi rahvamajanduse arengule 15,9 miljardit rubla (vanas vääringus), peaaegu niisama palju, kui on kasutatud Turkmeeni NSV kogu olemasolu aastatel.

Helge tee avab Turkmeenia ees NLKP programm, mis võeti vastu XXII kongressil. Igaüks meist — olgu ta puuvillakorjaja või naftatöeline, kalur või õpetlane, õpetaja või irrigatsioonitöeline — kordab sügava usuga ülesehitustöö ja rahu programmi, NLKP programmi tarku ridu: «Praeguse põlvkonna nõukogude inimestele saab osaks elada kommunismi ajall!»

Matkame siis, kallid lugeja, läbi minu päikeselise maa, viibime tema linnades ja külates, räägime lihtsate töötajatega, kes jutustavad meile Turkmeenia eilsest, tänasest ja homsest päevast.

LINN KASPIAL

Krasnovodskit nimetatakse Turkmeenia mereväravateks. Enne revolutsiooni vaatasid tsaariametnikud Krasnovodskile kui pagenduskohtale. Pagendatud noorus nimetas teda kibedusega linnaks «Hüvasti, noorus!». 10 000 elaniku kohta oli kolm kirikut, 14 trahterit, 12 haigevoodit, üks kool.

Krasnovodskis ei olnud oma joogivett. Seda veeti sisse raudteel või hangiti Kaukaasiast mere kaudu. Nüüd leidisid nõukogude inimesed linna lähedal mageda vee allika ja ehitasid veevärgi. Linna tänavatel, kus ei kasvanud midagi peale saksauuli ja õlipaju, haljendasid nüüd puukesed ja sahisesid kaks linnaaeda.

Nõukogude võimu aastail hakkas kiiresti kasvama Turkmeenia tööstus. Krasnovodskisse on ehitatud naftatöötlemistehas, kalakombinaat, laevaremonditehas, lihakombinaat, ehitusmaterjalide tehased.

Nõukogude võimu aastail sai Krasnovodski sadam üheks suurimaks maal. Merd mööda tuuakse siia Ukraina ja Volgamaa vilja, Donbassi sütt, Venemaa ehituspuitu, Uraali rauda, Moskva tööpinke, autosid, tööstuskaupu. Siit läheb Altai ja Kasahstani uudismaa vili; Turkmeenia saadab oma toodangut — naftat, väävlit, sulfaate, osokeriiti, klaasi, joodi, broomi, puuvilla, villa, soola, veini, siidi, vaipu ja karakulli.

Krasnovodski sadam on varustatud rikkaliku tehnikaga. Tornkraanad, mehaanilised kopad, transportöörid, iseliikuvad kärud, kümned ümberlaadimismehhanismid — see kõik tuli appi inimesele, et kergendada tema tööd! Sadam on niivõrd mehhaniseeritud, et päeva jooksul võib laevadele ümber laadida mitu tuhat tonni teravilja.

Sadamal on suur tulevik. Seitseaastaku lõpuks suureneb tema läbilaskevõime 2 korda, mehhaniseerimisvahendid 2,5 korda, tööviljakus kasvab 1952. aastaga võrreldes 85 kuni 90%. Kavatakse ehitada uus sadam, mitu uut muuli, tööd alustab mitu suure tootlikkusega mehhanismi. On alanud sadama rekonstrueerimine.

Krasnovodski naftatöötlemisetehas saavutas vabariigis eesrindliku kollektiivi kuulsuse. Kuust kuusse ületab ta plaane, töötab ennetähtaegselt ümber naftatööstuselt saadud nafta.

Ettevõttes on hulk brigaade, kes võitlevad kommunistliku töö kollektiivi kõrge nimetuse eest. Innustatud suurejoonelisest kommunismi ehitamise programmist, mis võeti vastu NLKP XXII kongressil, astusid nad välja kuulsa algatuse initsiaatoritena — ennetähtaegselt täita tehase seitsme aasta plaan. Algatus haaras kogu ettevõtte kollektiivi.

1965. aasta lõpuks suureneb kogutoodangu väljalase Krasnovodskis kaks korda. Enamik sellest juurdekasvust langeb nafta ümbertöötamise tehasele, mille võimsus kasvab 180%. Mitusada tuhat rubla assigneeritakse kalatööstuse edasiseks arendamiseks. Linna ehitatakse hulk uusi ettevõtteid — metallkonstruktsioonide tehas, tisleritoodete kombinaat, katusematerjalide tehas. Krasnovodski äärelinnas kasvavad tarbepuidu töötlemise tehased, uus leivakombinaat ja teised ettevõtted. Seitseaastaku jooksul saavad Krasnovodski elanikud 120 000 ruutmeetrit elamis-pinda. Peaaegu poole praegusest elanikkonnast võib sellele ümber paigutada.

Meie lühike jutustus Krasnovodskist pole täielik, kui jääb mainimata, et linn Kaspial on Lääne-Turkmeenia kultuurikeskus. Kalurite, naftatöölise, endiste kandjate-ambaalide lapsed õpivad praegu koolides, mida on linnas enam kui kümnekond, pedagoogilises õppeasutuses, muusikakoolis, Gubkini-nimelise Moskva Naftainstituudi kaugõppe filiaalis, naftatehnikumi õhtuses osakonnas. Töötajate käsutuses on kümned raamatukogud, kinod, kinoseadmed, kultuuripaleed ja klubid.

Ent kuivõrd tundmatuseni on muutunud linn! On tekkinud uued prospektid, kasvanud terved tänavad 2- ja 3-korruseliste elamute kvartalitega; nende kohal on televisiooni-antennide mets. Linnas on oma telekeskus, mis hakkas tööle partei XXII kongressi eelõhtul. Tänavad, kus kursee-rivad autobussid, taksod, on asfalteeritud ja ääristatud rohelises ehtes noorte puudega.

Külastage Krasnovodskit mõne aasta pärast. Teie pilgule avaneb linn, riietunud parkide ja puistike rohelusse. Te võite päikese eest peituda Komsomoli pargi varjulistele alleedele, mille rajasid linna noored naftatöötlemise tehase lähedale. Te kõnnite ilusal puude ja lilledega mereäärsel

bulvaril. Asfalteeritud magistraal viib teid linnalähedasse Avazu asulasse. Teid hämmastab vaade ilusale plaazile, puhkekodude ümbruse lopsakas roheline, mis kasvab kõrbelisel kivisel merekaldal.

MUINASJUTULISTE RIKKUSTE POOLSAAR

Lämmatavalt kuum juulipäev. Ent merelt puhub jahutav tuul ja kuumus ei tundu nii väljakannatamatu. Lähen mööda Naftatöölise tänavat, mis on ääristatud puude roheline ja hoolikalt põetud muruga.

Mu ees on lai trepp, mis viib mere äärest kultuuripalee juurde. Kõrval on noor park peenetüveliste paplite ja laiakrooniliste jalakatega. Edasi on peaaegu iga maja juures noorte dekoratiivpuude lõbus tukake. Ometi ei kasvanud Tšelekenis varem muud kui kaamelirohtu.

Tšelekeni turkmeenlaste hulgas on käibel järgmine legend, mille mulle jutustas vana kalur. Muiste tulnud sellesse paika viljakandva maa otsinguil keegi vööras. Ta käinud saare läbi (Tšeleken oli siis saar), aga et vööras ei leidnud, mida otsis, pöördunud ta tagasi kodukohta. Kodus küsitud, mida ta kaugetel maadel näinud. Rändur vastanud lühidalt: «Tšoleken», mis tähendab kõrb. Räägitakse, et sellest saanudki oma nime Tšeleken.

Revolutsioonieelne Tšeleken oli tõepoolest elutu kõrb, kui mitte arvestada viit halli kasarmut, mis kuulusid inglise kapitalistile Nobelile* (siin, kohutavas ruumipuuduses ja mustuses virelesid naftatööstuse töölised), ja Karagoli auli, mis hämmastas oma armetusega. Praegu aga annab see maa viinamarju ja virsikuid.

Ma olen külastanud Tšelekeni sageli, ja iga kord avastan selle linna enda jaoks uuesti — nii tormiliselt kasvab ja muutub ta kaunimaks. Kõigest seitse aastat tagasi oli Tšeleken rajoonikeskus, nüüd on ta kõige noorem linn vabariigis.

Igal linnal on oma nägu. Ilus ja omamoodi kordumatu on Tšeleken. Ehitatava linna panoraamile avaneb vaade naftatöölise kultuuripalee rõdult. Selgelt joonistuvad kahekordsete elumajade kvartalid. Neis on kõik mugavused — gaas,

* Arvatavasti on tegemist rootslase Nobeliga (temanimelist preemiat jagatakse tänapäevani iga aastal). *Tõlk.*

valgus, vesi. Staadion, avarad valged koolimajad, haiglad — see kõik on ehitatud viimastel aastatel.

Suurel linnaväljakul kõrgub V. I. Lenini mälestussammas. Iljitiš, näidates käega itta — päikese poole, vaatab uuele linnale, kus elavad naftatöölised ja keemikud — Turkmeenia töölisklassi uhkus. Ümberringi kõrguvad tornkraanad, kostab ekskavaatori teraslõugade lõginat, metalli täriinat, elektrikeepituse sisinat.

Palju kaunimaks ja avaramaks muutub Tšeleken seitseaastakul. Tema elanikud saavad veel 45 000 ruutmeetrit elamispiinda, kaubamaja, haiglalinnakese, automatiseeritud telefonijaama. Noortele linnaelanikele ehitatakse uued lasteaiad ja -sõimed, muusikakool. Kõige enam rõõmustab poolsaare elanikke aga see, et neil on varsti oma telekeskus.

Tšeleken on muinasjutuliste rikkuste maa: tema maapõues on palju naftat, osokeriiti, soola, ookrit, naftaaukude veed sisaldavad joodi ja broomi.

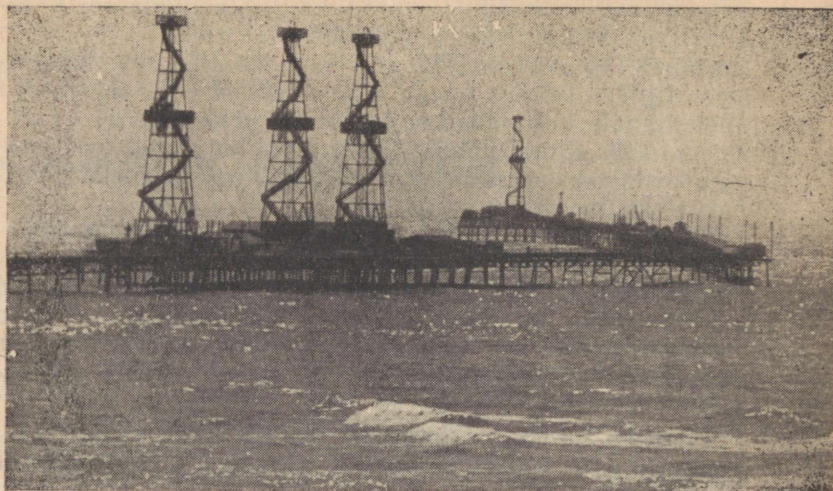
Tšelekenis toodeti naftat ammugi. Enne revolutsiooni oli tootmine hoopis käest ära. Töölised-turkmeenlased, kes töötasid naftatööstuses, said kerjuslikku palka. Mingit tehnikat polnud, kõik tööd tehti käsitsi.

Tšelekeni teine rikkus on osokeriit ehk mäevaha, looduses harva esinev mineraal, hinnaline produkt paljudele tööstusharudele: keemia-, farmakoloogia-, parfümeeriatööstusele ja teistele. Enne revolutsiooni saadi osokeriiti primitiivsel viisil — keedeti välja kateldes. Praegu on osokeriidi tootmine mehhaniseeritud. Poolsaarel on ehitatud selle hinnalise tooraine ümbertöötamise tehas. Osokeriidi tootmises on Tšelekenil Nõukogude Liidus esikoht.

Suured perspektiivid on Tšelekeni tööstuse ees käesoleval seitseaastakul. 1965. aastaks puuritakse miljon meetrit puurauke, nafta tootmine kasvab mitu korda. Osokeriidi-tehas suurendab tööstustoodangut kaks korda, niisama palju kasvab joodi ja broomi väljatöötamine.

Kümme aastat tagasi oli Tšelekenis mageda veega väga raske — seda veeti kaugelt. Ööpäevaks anti inimese peale ämber vett — sellest pidi jätkuma enda ja pesu pesemiseks, teeks ja lõunaks.

Praegu on veega varustamise keeruline probleem täies ulatuses lahendatud. Sadade kilomeetrite kauguselt veeti veejuhe. Planeeritakse ehituse teist liini. Mage vesi selleks

Naftatornid Kaspia merel.

on leitud: hiiglasuured maa-aluse järve veevarud Jashani rajoonis. Varsti on veekraan igas korteris.

Kui ma viimati poolsaarele sõitsin, külastasin naftatööstuse valitsuse «Tšelekenneft» operaatorit, Turkmeenia NSV Ülemnõukogu saadikut Tuvakbibi Kandõmovat, põlise kaluri tütart. Teda oli äsja autasustatud Tööpunalipu ordeniga ja ma läksin teda kõrge autasu puhul õnnitlema.

...Tšelekenil on ammu lepitud mõttega, et vanad puuraugud on oma ea ära elanud ja isegi ei mõeldud neid ehitusi taastada. Poolsaare naftatöölaliste keskel leidis aga palju rahutuid inimesi. Nad otsustasid mahajäetud puuraugud uuesti elustada. Üks selle algatuse initsiaatoreid oli Tuvakbibi Kandõmova. Mulle jutustati temast palju.

Oli karm 1942. aasta. Nõukogude rahvas võitles ennast säästmata Saksa fašistide vastu. Rindelt tulid ärevad teated. Rahutud olid veebruaripäevad ka Kaspial — määratseid hallid loodusjõud. Ainult vaprad otsustasid tormitsevasse kaugusse kalastama sõita. Ühel sellisel päeval läks merele kalur Mirseid Kandõmov, ja ei pöördunud tagasi. Tuvakbibile, kes jäi maha kahe lapsega, näis, et mehe hukumise järel tumeneb päike, hävib elu. Ent just nendel

kibedatel päevadel tundis ta enam kui kunagi varem Mirseidi sõprade ja seltsimeeste, naabrite, tuttavate, isegi võõraste südamliku suhtumise soojust. Kord tulid tema juurde seltsimehed Moskovitin, tööstuse peainsener (siis oli ta jaoskonna meister) ja Abdurahman Badžikov, nüüd osokeriiditehase direktor. Räägivad: «Miks sa, Tuvakbibi, istud kodus nagu loksuv kana oma murega, poed inimeste eest peitu?... Meid, näe, saatsid kommunistid. Tahad, otsime sulle töö?»

Varsti hakkas Kandõmova tööle osokeriiditehases, siis rikastamisvabrikus. Kollektiivis, inimeste keskel ei tundunud mure nii terav. Oli raske, polnud ta ju siiani kunagi töötanud, elas mehe tiiva all. Ent karastus, kasvatas lapsi. Siis oli kõigil raske — käis sõda.

Mõne aasta pärast läks Tuvakbibi üle «Tšelekennefti», omandas operaatori eriala. Selles aitasid teda vene inšenerid ja meistrid, vanad naftatöölised-turkmeenid.

1955. aastal toimus Tuvakbibi elus suur sündmus — tema, kaluri tütar, parteitu, valiti Turkmeenia NSV Ülemnõukokku. 1959. aasta algul aga osutati talle suurt usaldust teistkordselt, valides ta uuesti vabariigi Ülemnõukokku. Ta püüab õigustada saadiku nimetust, töötades käsi rüppe panemata. Brigaad, kus ta töötab, sai kommunistlikuks. Seal töötavad käsi-käes turkmeenlased ja venelased, aserbaidžaanlased ja kasahhid, tatarlased ja ukrainlased — kakskümmend inimest, üks suur töötav perekond. Elatakse sõbralikult. Keegi ei arvesta aega, kui on vaja sõpra aidata, asendada haigestunud seltsimeest. Kõik brigaadi liikmed õpivad.

Ma huvitusin Tuvakbibi laste saatusest.

«Pärast mehe surma,» vastas naine, «näis mulle, et ma ei suuda lapsi inimesteks kasvatada. Teist korda mehele ei läinud, olgugi et olin vaid 26-aastane... Oleksin võinud, aga südant ei saa ju käskida.»

Tuvakbibi tõusis toolilt ja läks teise tuppa. Ta tuli tagasi kahe foto ja kirjapakiga.

«See on mu tütar Aše,» rääkis ta. «Ta on praegu 18-aastane, töötab õmblusartellis «Neftjannik». Aga siin on ka poeg Kandõm ja tema kirjad. Ta on armees. On väga sarnane isaga — sama julge. Sel aastal ootan teda koju. Kui tuleb tagasi, hakkab kas kaluriks nagu isa või naftatööliseks nagu mina...»

Nebit-Dag tähendab turkmeenia keelest tõlgitult nafta mäge. See on üks suuremaid ja korrastatumaid vabariigi linnu. Kakskümmend viis aastat tagasi oli siin raudteepeatuse nr. 13, ainult kaks puubarakki seisid tee ääres, aga kõrval oli kõrb, kasvasid saksaulid. Nüüd on selles paigas tekkinud suur kaasaegne linn — turkmeenia naftatöölise pealinn.

Nebit-Dagis elab minu ammune tuttav, puurmeister, sotsialistliku töö kangeline Satlök Udajev. Huvitav on vana naftatöölise, Nebit-Dagi lähedal asuvast Oglanlõ kolkast pärineva sulase poja saatus.

Satlök orbus varakult. 16-aastaselt karjatas ta juba bai lambaid. Kümneaastase tööga bai juures ei suutnud ta endale teenida isegi halatti. Tükk kõva karaskit ja bai poegade kantud räbalad olid tasu raske töö eest. Satlök Udajev läks ära kodukülast. 1933. aastast alates hakkas ta töötama Nebit-Dagi naftatööstuses. Naftatöölisest puurimismeistriks, selliselt kulges selle juba vananeva, teadmishimulise töömehe elu.

Ma olen Udajeviga kohtunud mõnegi korra. Viimane kord oli siis, kui talle anti sotsialistliku töö kangelase nimetus. Me rääkisime paljust. Satlök rääkis mulle oma tööst, uutest puurimismeetoditest, tulevikuplaanidest. Ta teatas mulle, et ootab sel aastal armeest oma vanemat poega. Temale valmistas isa üllatuse — ostis «Volga».

Teine poeg saab ka naftatööliseks — ta õpib naftatehnikumi neljandal kursusel. Väikemehed käivad veel koolis.

Vana naftatööliline kõneleb soojalt suure vene rahva helledest abist rahvusliku kaadri ettevalmistamisel. Tulevaste turkmeenia naftatöölise ettevalmistajateks olid Bakuust ja Groznõist sõitnud spetsialistid. Ent Satlök Udajevile õpetas puurimise meisterlikkust «Turkmenburnefti» trusti geoloog Ivan Alifan. Geoloog A. Aširov, maa-aluse remondi meister Š. Durdõjev, puurimismeister H. Kultarov, puurivad A. Bairamkulijev, J. Šerikov ja paljud teised on Ivan Alifani õpilased.

Nebit-Dagis võib loetleda tuhandeid inimesi, kelle saatus sarnaneb Satlök Udajevi omaga. Nende elu on nii lihtne kui ka imeteldav — see on turkmeeni noore töölisklassi ajalugu, turkmeeni sotsialistliku rahvuse kujunemine.

...Käime Satlök Udajeviga mööda öisi Nebit-Dagi pros-

pekte. Elektritulede tulv. Vilu sügistuul Suurtelt Balhaanidelt hõljutab akaatsialehti. Ümberringi on palju puid, uusi, suuri maju. Tahtmatult unustad, et siin rändlesid barhaanid — kaarlited.

Nõukogude inimesed näitasid, et ka kõrbesse võib rajada aedu — oleks vaid vett. Nebit-Dag, nagu paljud Lääne-Turkmeenia rajoonid, kannatas veepuuduse käes. 1951. aastal avastasid teadlased linna lähedal mageda vee allikad ja Nebit-Dagis hakkas tööle veevärk.

Praegu on linna tänavatel ja aedades enam kui miljon puud. Ei möödu ainsatki kevadet, kui kohalikud aednikud ei istuta mõnd tuhandet noort istikut.

Laialdaselt toimub naftatöölise pealinnas elamuehitus. Üsna hiljuti oli linna lääneosas suur jäätmaa-ala. Nüüd on siia kerkinud uus kvartal, kus elavad töölisperekonnad. Ainuüksi möödunud aastal said Nebit-Dagi elanikud enam kui 16 000 ruutmeetrit elamispinda.

Möödume elektrivalgusest üleujutatud kultuuripaleedest, kinodest, õhtukoolidest, naftatehnikumist. S. Udajev näitab mulle kaht kõrget hoonet — ühes paikneb Üleliidulise Teadusliku Uurimise Instituudi filiaal, teises Gubkini-nimelise Moskva Naftainstituudi kaugõppe osakonna filiaal.

Ei'av tegevus on ka raudteejaamas. Siit läheb Turkmeenia maade «must kuld» Nõukogude Liidu kõigisse osadesse.

Oma tormilise kasvu võlgneb Nebit-Dag naftatööstuse arengule. Turkmeenia naftatöölised ületavad aasta-aastalt tootmisülesandeid. Praegu on Turkmeenia NSV naftatoodangult NSV Liidus kolmandal kohal (Vene NFSV ja Aserbaidžani järel). Otsustanud valmistada kodumaale väärrika kingi NLKP XXII kongressiks, kohustusid turkmeenia naftatöölised tootma üle plaani 55 000 tonni «musta kulda». Nad pidasid oma sõna — maa sai umbes 100 000 tonni ettenähtust rohkem. 1965. aastaks kasvab naftatoodang vabariigis 7,5 miljoni tonnini. Ent Turkmeenia pole see veel piir.

Nebit-Dagi tööstuse õitsengu tingis nõukogude tehnika. Peamine aga on — kasvasid inimesed, Turkmeenia tööstuse uued rahvuslikud kaadrid.

PUURTORNID ASTUVAD KARAKUMI

Kergest tuulest tolmlevad hiiglabarhaanid — nüüd-nüüd liuglevad «Volga» vaateklaasile, kihutavad mööda krobelist asfalti. Ümberringi pole hingegi, on vaid ühetooniline Karakumi maastik — sasisud saksauulipõõsad ja väikesed stepirohutukakesed.

Oli aeg, mil kumlad — kõrbete inimesed — rääkisid: «Lind lendab läbi Karakumi — kaotab tiivad, inimene läheb läbi Karakumi — kaotab jalad.» Nõukogude inimesed tegid selles vanasõnas paranduse. Elektriülekanaliini terasmastid, mis lähevad läbi barhaanide, tunnistavad: kõrbe peremeheks on saanud inimene.

Ootamatult tõusevad liivamerest naftatornid, asula. See on Kotur-Tepe. Üsna hiljuti asustasid selle inimesed ning kirjutasid kuulsusrikka lehekülje kõrbe ja inimese vahelise võitluse ajalukku.

Õpetlased, kes uurisid läbikäimata kohti, näitasid, et kõrbeookeani all on meri — naftameri. Peagi kasvas kuumusest õhkuvale maapinnale puurtornide mets. 1956. aasta talvel andis meister Sarkisjani poolt puuritud puurauk esimesena naftat. Peatselt hakkasid naftat purskama ka teised puuraugud. See oli võit — Karakum avas oma põue.

Geoloogid määrasid Kotur-Tepe maavarade varud. Enam kui 40 ruutkilomeetri suurusel alal laiuvad võimsad «musta kulla» lademed. Osutus, et ainuüksi Kotur-Tepe lääneosa ülemiste kihtide varud on niisama suured kui Tšelekeni poolsaare, Nebit-Dagi ja Kum-Dagi naftaleiukohtade varud kokku.

Kotur-Tepes nimetatakse puurauke kuldseteks. Need annavad kõrge kvaliteediga naftat, nende potentsiaalne võimsus on suur. Kotur-Tepe on maal kolmas unikaalne naftaleiukoht.

«Volga» peatus barhaani jalamil. Et jõuda lähima puurauguni, peame ümber istuma traktorile — ainult see võib läbida tuiskliiva. Läänepoolne jaoskond, mida nimetatakse leninlikuks... 1960. aastal, leninliku töövalve päevil, kui siin alustas tööd esimene naftafontään, pöördusid naftatöölised vabariigi valitsuse poole palvega anda Lääne-Kotur-Tepele Vladimir Iljitš Lenini nimi. Nüüd kannab see jaoskond, millest moodustati valitsus, austavat nime — «Leninneft».

Tutvume jaoskonna meistri A. L. Reznikoviga. Ta on lõpetanud Groznõi Naftainstituudi, töötab seitsmendat aastat Turkmeenias. Ta pole veel kolmekümneaastane. 1960. aastal toimus Aleksei Lvovitši elus palju tähtsaid sündmusi — talle anti sotsialistliku töö kangelase austav nimetus, ta astus NLKP liikmeks. Mais aga, tulnud tagasi kommunistliku töö brigaadide ja lööklaste üleliiduliselt nõupidamiselt, andis Aleksei avalduse — saadetagu ta sinna, kus on raskem: Kotur-Tepesse, asustamata kohta.

Varsti organiseeris Reznikov siin brigaadi. Selles olid nii turkmeenlased kui ka venelased, ukrainlased, kasahhid, eilsed üliõpilased, õpilased. Töötajad on noored, kogemusteta. Meister viis brigaadis läbi kvalifikatsiooni tõstmise kursused. Paljud astusid naftatehnikumi ja instituudi kaugõppe osakonda, õppis kogu brigaad. Ent peamine on naftatootmise plaan: see ületatakse iga kuu. Hiljuti anti kollektiivile kommunistliku töö brigaadi nimetus.

Brigaadi liikmed võtsid väärikalt, nagu kohane kommunistliku töö kollektiivile, vastu partei XXII kongressi. Neil tähtsatel päevadel andsid nad üle plaani 20 000 tuhat tonni naftat, tõstsid tootmiskultuuri, paljud brigaadi liikmed hakkasid omandama naabererialasid. Aljoša Reznikov valiti partei XXII kongressi saadikuks.

Neil päevil hoiab Reznikovi brigaad «Leninneftis» «musta kulla» tootmises esikohta. Neil on tõsine võistleja meister A. Muradovi juhtimisel töötava kommunistliku töö brigaadi näol. See brigaad on rohkem kui kord võitnud naftaammutamise brigaadide üleliidulises sotsialistlikus võistluses esikoha.

... Pimenes, kui me Lenini väljakult tagasi pöördusime. Kõrge barhaani järsakult paitsid asula kontuurid. Ta oli meie ees nagu peopesal, särades elektrituledes. Tuul kandis muusikaheliseid — klubis mängis radiola. Kauguses jooksid puuraukude tuled nagu lambakarjuste lõkkes. Kõrbes, kuhu varem ei astunud inimese jalg, elavad nüüd inimesed. Nad asusid siia elama, et vallutada Karakum, et võtta talt loendamatu rikkusi.

Linn nagu lahutab mäed kõrbest: põhjast on ta ümbritsetud Karakumiga, lõunast Kopet-Dagi mügerikega. Ašhabad on noor linn. Ta tekkis möödunud sajandi lõpul.

Revolutsioonieelne Ašhabad oli suvel tolmune ja talvel porine linnake. Ašhabadist kirjutas üks tema esimesi ajaloolasi: «Räpastes karavanivõõrastemajades elutsevad mustatöölised... Asula vaimseid vajadusi rahuldavad üks kool, ajutine tsirkus ja garnisoni kirik. Pole ei raamatukogusid, ei raamatukauplusi.»

Nüüd aga näeme uut Ašhabadi, sotsialistlikku linna, mis on saanud Turkmeenia pealinnaks. Lagunenud savi-onnidest pole jäänud jälgegi. Kõikjale kerkivad kahe- ja kolmekorruselised elamud, aedade rohelusse upuvad mugavad majakesed. Neis elavad klaasipuhujad, raudteelased, tekstiilitöölised, siidikerijad. Majades on veevärk, kanalisatsioon, auruküte. Enamik kortereid on varustatud gaasiga.

Turkmeenia pealinn elab üle teist sündi. Ööl vastu kuuendat oktoobrit 1948. aastal leidis aset õudne katastroof — maavärisemine. Ent elu linnas ei kustunud. Ašhabadlastele tulid appi tuhanded nõukogude inimesed — vennasvabariikide rahvaste esindajad. Lennukitel ja raudteel saabusid vigastatud linna ravimid, toiduained, ehitusmaterjal...

Kui praegu küsida mõnelt ašhabadlaselt: «Mis on Turkmeenia pealinna elus kõige tähelepanuväärsem?», siis kuuled kiiresti vastuseks: «Elamuehitus.» Viimase kahe teistkümne aasta jooksul on ašhabadlased saanud enam kui miljon ruutmeetrit kvaliteetset elamispinda. Ainuüksi möödunud aastal anti ekspluatatsiooni üle 100 000 ruutmeetri elamispinda.

Elamuehitus suureneb iga aastaga. Linnas leiata harva tänava, kus ei püstitataks uusi maju. Eriti laialdane ehitustöö toimub pealinna ääreosades — linn võidab uut pinda kõrbelt ja mägedelt. Asjatult ei nimeta pealinna elanikud linna loodeosa Ašhabadi Tšerjomuškiks. Eilses kõrbes kerkivad praegu elamukvartalid. Siia on elama asunud tuhanded töölisperekonnad. Ehitustöö jätkub. Endise hipodroomi kogu territoorium muudeti täies ulatuses ehitusmassiiviks. Siia püstitatakse 100 000 ruutmeetrit elamispinda.

Jaamaesine väljak.

Vabariigis tuleb praegu iga elaniku kohta 5 ruutmeetrit elamispinda, seitseaastaku lõpul juba 7,78 ruutmeetrit, aga tulevase seitseaastaku kolme aasta järel on elamu-probleem Turkmeenias täielikult lahendatud.

Ašhabad on suur tööstuskeskus. Siin loendame kümneid ettevõtteid. Suuremad neist on V. I. Lenini nimeline Mehhaniseeritud Klaasitööstuse Kombinaat, ketrus-kudumisvabrik, tehas «Krasnõi Metallist», siidikerimisvabrik, lihakombinaat, naftaseadmete tehas, jalatsivabrik. Polnud kerge varem mahajäänud ja orjastatud turkmeeni rahval luua oma tööstust, kasvatada oma rahvuslikku kaadrit.

Võtame näiteks Ašhabadi ketrus-kudumisvabriku, «tekstiilikese», nagu nimetavad teda lihtsustatult ašhabadlased. See ettevõte, industriaalse Turkmeenia esiklaps, on teenitult kuulus kui üks parimaid vabariigis. Pole kuud, mil tema kollektiiv ei täida plaanis ettenähtud ülesandeid. Vabrikus pole ainsatki töölist, kes ei täida normi.

Sajad naised töötavad vabrikus. Igapähe on oma saatus,

V. I. Lenini mälestussammas Ašhabadis.

oma elu, ent ta on tihedalt seotud kollektiivi, ettevõtte tegevuse ja suure riigi eluga.

40 brigaadi vabrikus võitlevad kommunistliku töö brigaadi kõrge nimetuse eest. Paljud on selle austava nimetuse juba saavutanud. Ettevõtte tsehides on tuntud Nunnel Meredova — parima kangru nimi. Kümme aastat tagasi tuli ta vabrikusse. Nunnel koos mehe Mered Pirkulijeviga sõitis sinna Kaahka rajoonist veel päris noorukesena kohe

pärast pulmi. Segaduses, kohmetunult seisis ta kaadrite osakonnas, peites end mehe selja taha.

Siis on noor naine tsehhis — esialgu küll õpilasena. Kümned hoolitsevad inimesed õpetasid talle meisterlikkust. Praegu võivad tema esimesed õpetajad Aleksandra Rakova ja Ogulkurban Avdõmova olla uhked oma kasvandikule. Valitsus on kõrgelt hinnanud Meredova tööd — teda autasustati Lenini ordeniga.

Jutustasin ainult ühest saatusest. Ent Nunneli biograafia on kollektiivi paljude ja paljude naiste biograafia. Vabrikus ollakse uhked suurepärasele meistrile NSV Liidu Ülemnõukogu saadikule Akdžamal Amanovale, sotsialistliku töö kangelasele Ene Ovezovale, Anna Ivanovna Šeluhinale, Aleksandra Rakovale, Džemal Durdõjevale ja paljudele teistele.

Ketrus-kudumisvabrikul on huvitav ajalugu.

1925. aastal sõitsid mõnikümmeend turkmeeni töölist Moskva lähiste Reutovosse vene sõprade juurde tekstiilitööd õppima. Sel ajal polnud turkmeenlastest insenere ega isegi kvalifitseeritud töölisi.

Tuntud ketraja, NLKP ajaloolisest XXI kongressist osavõtja, Annagul Tšarõjeva jutustab, et kui ta 1933. aastal õppis oma ametit, kartsid paljud turkmeenlannad isegi tööpinkidele läheneda. Vene sõbratarid õpetasid neid mitte ainult tööpinke käsitsema, vaid kasvasid neist ka tootmise organisaatoreid, kõige uue ja eesrindliku elluviijaid. Kui Annagul kutsus vabariigi tööstusettevõtete kollektiive üles täitma seitseaastakuplaan kuue aastaga, vastasid sellele loosungile esimestena tema sõbratarid — ketrus-kudumisvabriku naistöötajad.

Viibisin üsna hiljuti Reutovo Ketrusvabrikus, kus said väljaõppe minu kaasmaalased. Nägin maja, kus nad elasid. Seal on ka praegu säilinud pealkiri «Átabajevi-nimeline maja».

Rääkisin inimestega, kes kunagi töötasid koos ašhabadlastega. Aastakümnete eest tekkinud sõprus on veelgi tugevnenud.

Loen erutusega Reutovo naistekstiilitöölise Veera Harõbina kirja, mis on adresseeritud turkmeeni sõbratarile Amangul Mamedovale, proletaarse Reutovo kasvandikule, Turkmeeni NSV Ülemnõukogu saadikule:

«Kallis Amangul! Neil päevil kuulasime oma vabrikus

uhkusega raadiosaadet, mis oli pühendatud Ašhabadi tekstiilitöölisele.

Suur tänu tervituste eest, mis Sa mulle saatsid. Siiski tänad Sa mind asjatult abi eest. Kas vene ja turkmeeni rahvad pole vennad, aga Nõukogude Liidu vabariigid lihased õed? Meil, nõukogude inimestel, on ühine elu eesmärk — teenida kodumaad.

Meie, Reutovo naisketrajad, oleme selle üle uhked, et meie vabrik sai kolmkümmend aastat tagasi Turkmeenia vabariigi sündiva kergetööstuse rahvusliku kaadri sepi-kojaks. Kas mäletad, sõbratar, kuidas me teid tollal soojalt vastu võtsime, kohusetruult õpetasime? Siis aga sõitsid Reutovo töölised ja meistrid teiega üheskoos looma esimest ketrusvabrikut Turkmeenias.

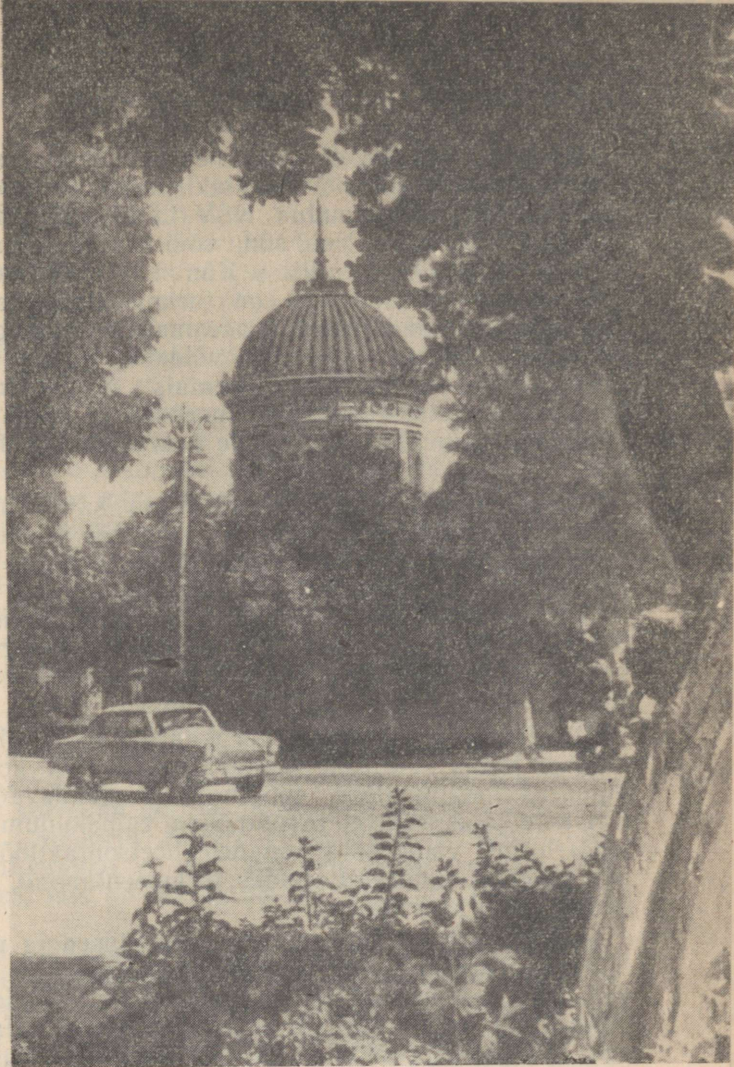
Sõida, kallis, Moskvasse. Oleksime Sind ja Su seltsimehi kohates väga rõõmsad.»

*

Turkmeenia pealinn on suur kultuurikeskus. Ašhabadi kolmes kõrgemas õppeasutuses ja üheksas tehnikumis õpivad enam kui kümme tuhat noormeest ja neidu. Pealinna õppeasutused valmistavad ette arste, insenere, agroofoone, geolooge, keemikuid, õpetajaid ja teisi vabariigile vajalikke spetsialiste.

Ašhabadlased on õigusega uhked Turkmeenia Teaduste Akadeemia teadusliku uurimise instituutide laialdasele võrgule.

Ašhabadis on mitu teatrit, riiklik filharmoonia. Üha populaarsemaks muutub Turkmeeni Akadeemiline Draamateater ja Mahtumkuli-nimeline Ooperi- ja Balletiteater. Turkmeenia pealinnas on palju kinosid, raamatukogusid, koole, polikliinikuid, haiglaid. Linnas on lai õhtukoolide ja tehnikumide, paljude kõrgemate õppeasutuste kaugõppeosakondade võrk, töötab kultuuriülikool. Neis omandavad tasuta teadmisi tootmistööd katkestamata tuhanded töölised, kolhoosnikud ja teenistujad.

Killuke Ašhabadist.

TURKMEENI VAIBAD

«Raske on uskuda, et selle ime on valmistanud inimese väikesed käed,» kõlas üks sissekirjutusi Turkmeeni NSV paviljoni külalisteraamatus NSV Liidu Rahvamajanduse Saavutuste Näitusel. Neid sõnu võib kuulda vaipade näitusel Moskvas, Tallinnas, Riias. Kümnete tuhandete inimeste vaimustatud pilkude ees on turkmeenlannade-meistrite käte hämmastavad teosed — temaatilise süžeeaga vaibad «Rahvaste sõprus», «Leninism võidab», «Rahu ja sõpruse eest», vaibad-portreed V. I. Leninist, N. S. Hruštšovist, M. Gorkist, suurest turkmeeni poeetist ja mõtlejast Mahtumkulist, esimesest nõukogude kosmonaudist J. Gagari-
nist.

Turkmeenlased räägivad: «Inimese käte ilu on näha kogu maailmale.» Ent vähe on neid, kes tunnevad selle rahvusliku kunsti hindamatute tööde loojaid. Tahaksin jutustada neist, lihtsatest vaibakudujatest.

...Sagedane tihe löök, sarnane puhtatõulise tatari hobuse kabjalöögiga, kostab Ašhabadi vaibavabriku avara valge ruumi võlvide alt. Selliselt koputavad vaibakudujate käes darakid — spetsiaalsed kammid.

Ridadena on paigutatud vertikaalsed tööpingid, igaühe taga on vaiba suurusele vastavalt kaks või kolm naist. Muuseas, vertikaalsed tööpingid kergendavad tublisti meistrite tööd, see on revolutsioon vaibakudumises. Nad toodi hiljuti vahetuseks vanadele horisontaaltööpinkidele, mis muutsid enneaegu vanaks turkmeenlannad, kes pidid nende kohal küürutama.

Vaibakudujate liigutused on väga täpsed ja peened — tahtmatult imetled neid töös. Naiste nõtked sõrmed välguvad. Küll tasandavad nad osavalt suurte kääridega vaiba pinda, küll teevad kärmelt sõlmi värvilisest villasest lõngast. Vaibategija käte all sünnib aeglaselt, kuid täpselt ornamendi kaunis rütm.

Mu tähelepanu kõitsid kolm tütarlast eredates rahvariie-
tes. Need on Amansoltan Tuvakova, Ogulnabat Karajeva ja Bibi Sahhatova — kommunistliku nimetuse eest võitleva brigaadi liikmed.

Kommunistlik noor Amansoltan Tuvakova on 19-aastane, aga ta on juba kogemustega meister, Ogulnabat ja Bibi on tema õpilased. Kangakudumiskunsti õpetas Amansoltan

veel mitmele tütarlapsele, kes on juba saanud meistri nimetuse.

Sõbralikult ja kooskõlastatult töötavad kolm sõbratari. Pole päeva, mil nad ei ületaks oma normi. Igaüks teeb vahetuses kaheksa tuhat sõlme. Seda on väga palju! A. Tuvakova on vabrikus paljude huvitavate ürituste algataja. Tema initsiatiivil võtsid vaibakudujad kohustuse partei XXII kongressi auks tasuta välja õpetada kaks õpilast, pidevalt tõsta tööviljakust, muuta kudumine ökonoomsemaks, alandada toodangu omahinda. Nad on oma sõna pidanud.

A. Tuvakoval ja ta sõbrataridel piisab aega nii ühiskondlikuks tööks kui ka õpinguiks. Paljud õpivad kunstikooli vaibaosakonnas, mis avati möödunud aastal vabriku juures, ja võtavad osa kunstilisest isetegevusest.

Suure tööpingi taga on vabariigi teenelised vaibakudujad Amanbibi Geldõjeva, Durdõgozel Annakulijeva ja noor meister Amanbibi Kakadžanova. Nad pärinevad vaibakudujate mitmendast põlvest, vaibakudumiskunsti õppisid nad oma emadelt. Nad on valmistanud kümneid vaipu; hiljuti täitsid nad austava ülesande — lõid vaip-portree V. I. Leninist. Oma töö pühendasid nad partei XXII kongressile.

Läbin tööpinkidest moodustatud pikki labürinte. Silma torkab kaunis, peaaegu valmis vaip, mis on täidetud päikeseliste toonidega. Sellel on kujutatud kaht turkmeenlannat, kes korjavad kõrgelt viinamarjaväädilt suuri marjakobaraid. Meistrid Surai Hodžovova ja Amangozel Igljjeva jutustavad, et nad töötasid suure innuga selle vaiba juures, mis on määratud Ida Kultuuri Muuseumile Moskvast.

Elatanud vaibakuduja paneb kõrvale daraki, seletades hoolitsevalt midagi enda kõrvale istuvale tütarlapsele. Tunnen temas ära ühe parema töötaja Ogulšeker Kurbanova. Oma meisterlikkust annab ta edasi tütar Džerenile.

Tsehhis märkan seda, mida ei olnud näha mõne aasta eest: tööpinkide taga pole ainult turkmeenlannad, vaid ka venelannad, ukrainlannad, armeenlannad, aserbaidžaanlannad.

Turkmeenlanna Ogulbek Hadžijeva ja armeenlanna Katja Magaramova, vastates moskvalaste üleskutsele, annavad ainult kõrgema sordi vaipu. Venelanna Ljudmilla Krassavina, tatarlanna Faina Ziganšina ja kurdanna Nenegul Alimamedova ei jää vanusekaaslastest maha.

Kizōl-Arvati vaibakudujad
G. Redžepova (vasakul) ja A. Muradova.

Teist aastat töötab vaibavabrikus ukrainlanna Jekaterina Sokun. Lõpetanud Hersonštšinas 10-klassilise kooli, sõitis ta Ašhabadi. Ent juba selle lühikese ajaga on ta ennast näidanud hea töötajana. Hiljuti anti talle meistri nimetus.

«Turkmeeni vaibad on mind lihtsalt võlunud,» räägib tütarlaps. «Neid võivad teha ainult suure hingega inimesed. Kudumiskunsti õpetasid mulle mu turkmeeni sõbratarid.»

Oma imetaolist kunsti õpetasid turkmeenlannad-vaibakudujad mitte ainult Jekaterinale. Seda ei saanud juhtuda enne revolutsiooni. Siis hoidis iga perekond oma vaibatöötlemise kunsti endale. Inimesed elasid sajandeid kõrvuti, ent meisterlikkuse saladust ei avaldanud kellelegi. Meie ajal on vaiba «saladus» ligipääsetav kõigile. Turkmeeni vaibakudumist sõideti õppima teistest vennasvabariikidest. Eesti tütarlapsed, omandanud Ašhabadi vabriku tsehkhides vaibakudumise oskuse, õpetasid oma kodumaal paljusid kaasmaalasi.

...Direktorilaua taga on noorepoolne keskmist kasvu naine. Juba mitmendat aastat juhatab seda suurt ettevõtet Guldžemal Bekdurdõjeva, Moskva Kunstikooli endine kasvandik. Vabrikus pole ta kuulus mitte ainult kui hea organisaator, vaid ka kui vilunud vaibakuduja. Ta on pärit Bahhardenist, vaibakudujate suguvõsast. Bahhardeni meistrite kuulsus on aga Turkmeenias laialdane. Võib-olla, et tema kodukülas Kopet-Dagi jalamil tekkiski legend, mille jutustas mulle G. Bekdurdõjeva.

Vanasti kudunud üks osav naismeister haruldaselt ilusa vaiba, et osta sõjavangist välja oma poeg ja ta seltsimehed. Sultan, kelle juures vaevlesid vaprad džigitid, küsinud vaipa nähes naiselt, mida tähendavad sametisele pinnale kantud mustrid.

«Sel vaibal on kogu mu rahva elu oma röömude ja kibeda murega,» vastanud naine. «Näed, vaip on peaaegu punane — see on rahva veri, mis valati lahingutes julmade sultanitega. Need kuldsed roosid aga on tema vähesed röömud. Kui mu Turkmeenia oleks vaba ja õnnelik, kooksin ma niisuguse vaiba, et isegi sina oma musta hingega ei suudaks seda vaadates end pidada ja hakkaksid röömust tantsima. Ta õitseks säravamalt kui aiad kevadel...»

Raevunud türanni käsul tehtud naine pimedaks ja raiutud ära ta parem käsi. Ta ei saanud enam vaipu kududa. Ent ta õpetanud oma imelist kunsti tütrele. Pärast seda

ilmunud punaste vaipade pinnale mustad laigud — suure kurbuse märgiks.

Nii tekkisidki pärimuse järgi turkmeeni vaibale põhilised värvikombinatsioonid — tumepunane mustaga. Ent nüüd on vaipadel valitsevaks helged toonid — helge on ju rahva elugi. Muutes tuntud kõnekäändu, võib öelda: uus aeg — uued värvid.

Innustunult räägib meie vestluskaaslane vabrikust, kes võitleb kommunistliku nimetuse saamise eest.

Vabrikus sündis uus algatus. Tütarlapsed tegid isiklikke kingitusi ülemaailmsele noorte foorumile, mis toimus 1961. a. suvel Moskvast. Vaibakudujad valmistasid tööst vabal ajal mitmesuguseid kudumistooteid — naiste kandekotte, diivanipatju, rahakotte ja mitmesuguseid suveniire.

Moskvast, kuhu kogunesid esindajad maailma kõigest osadest, nägid inimesed veel kord turkmeeni naiste kunsti. Turkmeeni vaipade kuulsus on ammu jõudnud üle kodumaa piiride. Imet, mis on loodud Turkmeenia naismeistrite kätega, on näinud London ja Brüssel, Delhi ja New York. Paljudel rahvusvahelistel vaibanäitustel on turkmeeni vaibad saanud kõrgeid autasusid.

KÕRGE KULTUURIGA MAA

1957. aastal oli Nõukogude Ida vabariikides ja nende naabruses olevates Aasia maades külas G. K. Myrdal, ÜRO majanduskomisjoni sekretäri asetäitja. Jagades oma muljeid pressikonverentsil Taškendis, ütles ta: «Ma olin naabruses muhameedlaste maades, mis teatavasti on jäänudki samasugusteks, nagu olid Nõukogude Kesk-Aasia vabariigid enne revolutsiooni: massiline vaesus, väike hulk väga rikkaid inimesi, üldine majanduslik ja kultuuriline mahajäämus, igasuguse tööstuse faktiline puudumine... Teil on toimunud tohutu hüpe — võib-olla nõudis see suuri ohvreid, võib-olla maksis see inimestele suuri pingutusi. Ent konstateerin: elatus- ja kultuuritase kasvab neis Nõukogude Liidu osades, kus 40—50 aastat tagasi väga vähesed oskasid lugeda ja kirjutada. Praegu, nagu ma veendusin, on peaaegu kogu elanikkond kirjaoskaja, eriti noor põlvkond. See on lihtsalt suurepärane!

Te saavutasite palju ja teie ees on avar tee. Ma olen

rabatud sellest arengust, tunnen, et miski ei või seda peatada...»

Viimasel ajal on palju välismaalasi külastanud Turkmeeni NSV-d. Ja kui palju kordi neil ka pole tulnud kuulata jutustusi turkmeeni rahva määratult traagilisest minevikust — nähes tänapäeva, imestavad nad alati muutuste üle, mis on toimunud meie noores riigis.

Võrdne võrdsete hulgas, astus Nõukogude Liidu vennasrahvaste paljurahvuselisse perre Turkmeenia. Suitsujurta-dest kolisid turkmeenlased mugavatesse majadesse, kauge-dest küladest läksid instituutidesse ja ülikoolidesse, tehasesse, vabrikutesse, uusehitustele nende kehvikute lapsed, kes veel nelikümmend aastat tagasi isegi ei unistanud helgest elust.

Tahaksin tuua rea arve ja fakte, mis, nagu räägitakse, ei vaja kommentaare: nad räägivad ise enda eest. Turkmeenia, kus enne 1917. aastat oli vähem kui 1 protsent kirjaoskajaid, sai täiesti kirjaoskajaks vabariigiks. Te ei leia praegu küla seitsmeklassilise või keskkoolita. 1348 koolis, kümnekonnas tehnikumis ja teistes kesk-eriõppeasutustes, 4 vabariigi kõrgemas õppeasutuses omandavad teadmisi 280 000 õpilast ja üliõpilast. Iga 10 000 elaniku kohta tuleb Turkmeenias 99 üliõpilast (Türgis — 12, Pakistanis — 8, Iraanis — ainult 4).

Meie õpilased ja üliõpilased — need on töötajate lapsed, hariduse saavad nad tasuta ning emakeeles, olgugi et turkmeeni lapsed õpivad meeleldi vene keelt ja loevad seda oma teiseks koduseks keeleks.

Rahvamajanduse harudes, vabariigi teaduse, tehnika ja kultuuri alal töötab praegu ligi 45 000 kõrgema ja kesk-eriharidusega spetsialisti. Vabariigis ei leia teadus-, tööstus- või põllumajandusharu, kus spetsialistide hulgas poleks turkmeenlasi. Vabariigis on 50 teaduslikku asutust, nende hulgas Teaduste Akadeemia. Üle 1800 teadusliku ja teaduslik-pedagoogilise töötaja, nende hulgas 33 doktorit ja 380 teaduste kandidaati, töötavad teaduslikes asutustes ja kõrgemates koolides. Enamik neist on turkmeenlased. Vabariigi Teaduste Akadeemia president Šadža Batõrov, Turkmeeni ülikooli rektor filoloogiateaduste doktor Pigam Azimov, TNSV Teaduste Akadeemia viitsepresident, geoloogia-mineraloogiateaduste doktor Kerim Mašrõkov, Turkmeeni NSV Teaduste Akadeemia kirjavahetajaliikmed Zuleika Muhhamedova ja Bibi Palvanova, meditsiiniteaduste doktor

Nurmurad Tadšmuradov ja Sarō Karanov ning paljud teised teadlased-turkmeenid on andnud tõhusa panuse nõukogude teaduse varasalve.

Enne Oktoobrirevolutsiooni koosnes turkmeeni kirjandus ainult poeesiast ja suulisest rahvaloomingust. Turkmeeni

M. Gorki nim. Turkmeeni Riiklik Ülikool.

šahhirid (poeedid) ja bahšid (lauljad) löid destaane, mida rahvas luges ja laulis peast. Turkmeeni rahvas andis maailmakirjandusele silmapaistvad poeedid-mõtlejad Mahtumkuli Fragi, Kemine, Seidi, Zelili, Molla-Nepessa ja teisi.

Enneolematu õitsengu kõigis žanrides on saavutanud kaasaegne turkmeeni kirjandus. Vormilt rahvuslik, sisult sotsialistlik, kätkeb ta endas rahvusliku poeesia rikkalikku pärandit, vene ja välismaa klassika ning nõukogude kirjanduse parimaid traditsioone. Turkmeeni poeedid ja prosaistid on loonud rea suurepäraseid teoseid, kujutades tõepäraselt turkmeeni rahva elu. Vabariigis ja väljaspool tema piire on laialt tuntud vanima kirjaniku Berdō Kerbabajevi romaanid «Otsustav samm» ja «Nebit-Dag», Ata Kaušu-

toivi «Kopet-Dagi jalamil», Beki Seitakovi «Vennad» ja «Poeet», Tšarō Aširovi «Verise veelahkme lõpp», Nurmurad Sarōhhanovi ja Hadži Ismailovi jutustused ja novellid, Rahmet Seidovi, Šali ja Aman Kekiilovite, Kara Seitlijevi, Toušan Essenova, Anna Kovussovi, Ata Atadžanovi, Kerim Kurbannepeessovi, Šahler Bordžanovi poeesia.

Nõukogude võimu aastail on ebatavaliselt kasvanud kultuuri ja kunsti kõik harud. Enne revolutsiooni polnud turkmeenlastel aimu teatrist või kujutatavast kunstist. Praegu on vabariigis Riiklik Ooperi- ja Balletiteater, Riiklik Akadeemiline Draamateater, Riiklik Vene Draamateater, Riiklik Filharmoonia, muusika ja kunsti õppeasutused, muusikakoolid, oblasti draamateatrid.

Kolhoosi- ja tööliisklubide lavadel ning teatrites etendatakse klassikaliste teoste kõrval turkmeeni dramaturgide Berdō Kerbabajevi, Hussein Muhtarovi, Tanrōkuli Taganovi, Bazar Amanovi, Karadž Burunovi näidendeid, turkmeeni heliloojate Dangatar Ovezovi ja Veli Muhhatovi oopereid. Tuliste aplausidega tervitavad vaatajad lemmiknäitlejaid Aman Kulmamedovit, Bazar Amanovit, õdesid Sona ja Surai Muradovaid. Turkmeeni teatrites lavastatakse Shakespeare'i ja Gogoli, Ostrovski ja Molière'i näidendeid, naaberriikide dramaturgide töid. Nii lavastati edukalt Turkmeeni Akadeemilises Draamateatris «Valge lootos», mille aluseks on india poeedi Šudraki näidend «Savist vanker», hiina dramaturgi Tsao Jui näidend «Taifuun».

Kes meie maal ei teaks kunstilisi filme «Kauge pruut», «Karjuse poeg», «Vana Aširi kavalus», «Ohtlik ülesanne»? Need laskis välja Ašhabadi kinostudio.

Palju uusi teoseid on loonud turkmeeni kunstnikud. Izzat Klõtševi, Aman Kulijevi, Aihhan Hadžijevi, Nurō Hodžamuhamedovi maale on korduvalt demonstreeritud Moskva näitustel. Hiljuti avati Ašhabadis, Turkmeeni Riikliku Kujutava Kunsti Muuseumi saalides vabariiklik kunstinäitus. 45 turkmeeni kunstnikku eksponeerivad sellel 150 mitmesuguses kujutava kunsti žanris tööd. Tretjakovi Galeriis on välja pandud tuntud turkmeeni kunstniku Izzat Klõtševi maal «Hiiva».

Minge mis tahes kolhoosi, mis tahes turkmeeni külla — kõikjal leiate raamatukogu, lugemistoa, kino, klubi, kultuurimaja.

Ajalehed ja ajakirjad, raamatud ja raadio on kindlalt astunud turkmeeni töötaia ellu. Iga turkmeenlase majas

võib näha tema emakeelde tõlgituna Puškini, Zola, Gogoli ja Mark Twaini, Lev Tolstoi ja Dickensi, Gorki, Jules Verne'i, Balzaci ja Jack Londoni, Tšehhovi ja Tagore töid. Turkmeeni keeles loevad nad Karl Marxi, Friedrich Engelsi, Vladimir Iljitš Lenini surematuid teoseid. Turkmeeni keeles on välja antud kolmkümmend seitse köidet V. I. Lenini kogutud teoseid.

Kui enne revolutsiooni polnud Turkmeenias ühtki turkmeeni ajalehte, siis nüüd antakse vabariigis välja massilises tiraažis kümneid ajalehti ja ajakirju, millest enamik ilmub turkmeeni keeles.

Kaugetel suvekarjamaadel, Kopet-Dagi või Balhaani mägedes, mis tahes klubis või lugemistoas, igas turkmeeni kodus on reproduktorid ja raadiod. Turkmeenia on täielikult radiofitseeritud vabariik. Ašhabadi ja Krasnovodski elanikel on televisioonikeskused.

Kõikidel meie elu aladel on toimunud hämmastav muutus. Enne revolutsiooni oli turkmeeni rahvas määratud väljasuremisele. Sajad tuhanded inimesed surid epidemiae tagajärjel. Nüüd aga on igas kolhoosis oma meditsiinipunkt, ambulants või haigla. Vabariigis töötab 3000 arsti ning umbes 10 000 velskrit ja meditsiiniõde. Enamik neist on turkmeenlased. Turkmeenia on kaetud tiheda meditsiinipunktide, haiglate, polikliinikute, kuurortide, sanatooriumide, puhkekodude ja pioneerilaagrite võrguga.

Ja seda maal, mis oli minevikus majanduslikult ja kultuuriliselt mahajäänud, kus nelikümmend kuus aastat tagasi polnud turkmeenlastel ühtki arsti, inseneri, agroomi, õpetajat!

OHISKONNA VÖRDÖIGUSLIK LIIGE

Täieliku vabaduse ja orjapõlvest pääsemise töid turkmeenlannale Suur Oktoober ja Nõukogude Konstitutsioon. Enne revolutsiooni loeti juba tüdruku sündimist perekonnas õnnetuseks, allahi karistuseks pattude eest. Vanemad, järgides muistseid metsikuid kombeid, andsid tütardele alandavaid nimesid. Esimest tütart hüüti tavaliselt Ogulgerekiks («Poega on vaja»), teist Doidökiks («Küllalt»), kolmandat Bestiriks («Aitab»)...

Naine, kes sünnitas tütre, tundis end mehe ja allahi ees süüdlasena. Talle tehti etteheiteid: «Parem oleksid võinud

Puuvillakorjajad.

kiivi sünnitada, see oleks kõlvanud maja ehituseks.» Mehel lubati majja tuua teine, kolmas naine, kuni üks neist poja sünnitab. See ebavõrdsus oli kinnitatud adati ja šariatiga.

Varasest lapsepõlvest alates sai tütarlapsest kodus isa teenija, kes tegi rasket tööd. Ja kui lõpuks saabus aeg, pandi talle pähe raske metallkaunistustega peakate — borik, kaeti nägu jašmakiga ja müüdi ta tulevasele mehele, nagu müüakse loomi. Nii kestis see sajandeid kuni Oktoobrirevolutsioonini.

Suur Oktoober hävitas kõik vanad seadused, mis asetasid naise alluvasse ja alandatud olukorda perekonnas ja ühiskonnas. Kommunistlik Partei ja nõukogude võim tegid palju, et töötavaid naisi kaasa tõmmata ühiskondlikku ellu, kasvatada neis sotsialistliku ühiskonna täisõigusliku ehitaja tunnet.

Turkmeenlanna astus avarale helgele teele. Nüüd on ta ühiskonna võrdõiguslik liige. Kolhoosis ja sovhoosis, õppeasutuses ja ettevõttes, koolis ja kõrgemas koolis töötab

meie nõukogude naine, naine — ema, naine — ühiskonna- ja riigitegelane.

Sajad turkmeenlannad töötavad kolhoosi esimeeste, brigadiride, farmijuhatajatena. Viiekümne naise rinnal sädelevad kuldsed sotsialistliku töö kangelase tähekesed. Peaaegu viis tuhat naist on autasustatud NSV Liidu ordenite ja medalitega.

Turkmeenlannade hulgas on palju insenere, agronoome, arste, nad võtavad osa riigi juhtimisest. Kaheksa naist on NSV Liidu Ülemnõukogu saadikud, 96 on valitud Turkmeeni NSV Ülemnõukogu saadikuteks, enam kui 5500 on kohalike nõukogude saadikud. Paljud turkmeenlannad töötavad vastutusrikastel kohtadel partei-, riigi- ja majandusorganites. Nende seas on Turkmeeni NSV Ministrite Nõukogu esimehe asetäitja A. N. Atanepessova, Turkmeeni NSV Ülemnõukogu Presiidiumi sekretär T. Babajeva, sotsiaalkindlustuse minister H. Nazarova, Turkmeeni Rahvamajanduse Nõukogu esimehe asetäitja K. Alijeva ja paljud teised.

Suur hulk meie naisi töötab kunsti alal. Parimad on saanud NSV Liidu, Turkmeeni NSV rahvakunstniku ja vabariigi teenelise kunstniku aunimetuse. Meie vabariigi piiridest väljaspool on tuntud NSV Liidu rahvakunstnike Sona Muradova ja Mai Kulijeva, Turkmeeni NSV rahvakunstniku A. Annakulijeva, Turkmeeni NSV teenelise kunstniku B. Mamedova ja paljude teiste nimed.

Revolutsioonieelses Turkmeenias ei olnud ainsatki kirjaoskajat naist. Praegu õpivad kesk- ja kõrgemates koolides kümned tuhanded turkmeeni tütarlapsed. 36 protsenti teaduslike töötajate üldarvust moodustavad naised. Vabariigis on 100 naisel teaduste kandidaadi kraad. Nende hulgas on S. Dursunova — meditsiiniteaduste kandidaat, R. Bazarova — ajalooteaduste kandidaat, T. Rozõjeva — geoloogia-mineraloogiateaduste kandidaat, Turkmeeni NSV Teaduste Akadeemia kirjavahetajaliikmed Z. Muhhamedova, B. Palvanova ja teised. Üle tuhande turkmeenlanna töötab õpetajatena, 200 on koolide direktorid. Paljud turkmeenlannad on arstid, agronomid, insenerid, zootehnikud.

«... Helged perspektiivid avab töötava naise ees NLKP uus programm, mis võeti vastu XXII kongressil,» räägib Marõ oblasti Turkmeen-Kalinini rajooni «Kommunismi» kolhoosi esimees, sotsialistliku töö kangelane, NSV Liidu Ülemnõukogu saadik, partei XXII kongressi delegaat

Vasakult paremale: ajalooteaduste kand. Majagozel Jazõkova, Turkmeeni NSV Tead. Akad. keeleinstituudi noorem tead. töötaja Sona Muradova ja filoloogia kand. Sarõgõz Atajeva.

Kizõlgul Annamuhamedova. «Selles meie ajastu kõige inimlikumas dokumendis on ette nähtud täielikult kõrvaldada naise elust ebavõrdsuse jäljed, luua kõik tingimused, et igaüks meist võiks aktiivselt ja loovalt osa võtta ühiskondlikust tööst ja tegevusest, tegelda teaduse, kunstiga.

Vabariigis tehakse palju naiste koduse majapidamistöö kergendamiseks. Pagaritöökojad on kolhoosidest välja tõrjunud tamdõrid, primitiivsed keskaegsed saviahjud, mille juures naised pärast rasket tööpäeva pidid veel leiba küp-

setama. Paljudes põllumajandusartellides on oma sööklad, veskid, õmblustöökojad.

Põllult on ketmen täielikult välja tõrjutud, puuvilla- ja loomakasvatuses ning teistes majapidamisharudes on kõik tööprotsessid mehhaniseeritud.»

PUUVILL ON MEIE RIKKUS

Puuvill pole üksnes meie suur rikkus, vaid ka uhkus, Turkmeenia au ja kuulsus.

Rääkides puuvillast, tuleb rääkida meie kolmest suuremast oasist — Marõ, Tašauzi ja Tšardžou oblastist.

*

Kaks väikest asulat — ilmetu Mervi linnake ja Bairam-Ali alev, või nagu neid nimetati enne revolutsiooni, «Murgabi valitseja valduse keskus», tekkisid Murgabi jõe orgu pärast Turkmeenia ühinemist Venemaaga.

Nõukogude võimu aastail kasvas endine Merv suureks oblastikeskuseks Marõks, Bairam-Ali muutus aga tööstuslinnaks. Endise «Valitseja valduse» imeilusas aias puhka-

Bairam-Ali turg.

vad sajad töölised: siin paikneb ainuke klimatoloogiline neeruhaigete sanatoorium Nõukogude Liidus.

Revolutsiooniaelne Merv oli mahajäetud provintsilinnake, tolmune ja räpane. Enamuses olid savimajakesed, telliskiviehitisi oli harva.

Nüüd aga... Marō tänavad on uppunud rohelusse, ehitatakse uusi ühe- ja kahekorruselisi hooneid. Linnas on hulk koole, haiglaid, lasteaedu ja -sõimi, parke, puiesteid. Marō on vabariigi üks suuremaid tööstuskeskusi.

Murgabi oas on peenekiulise puuvilla kodumaa. Murgabi jõe org kuulub Aasia iidsete kultuurimaade hulka. Juba muistsetel aegadel tegeldi siin puuvillakasvatusega.

Enne revolutsiooni kiratsesid turkmeeni külad kohutavas viletsuses. Tsaariarmee kindralstaabi ohvitser Lagofet, viibinud ühes külas, kirjutas:

«Nagu alati, võttis meid vastu näljaste koerte raevukas haukumine. Jurtast väljus vanamees, räpane, paljasjalgne, vesitsevate silmadega, kaetud ainult rebenenud halatiga. Ta ilmutas kurba pilti äärmisest vaesusest ja metsistumisest.

Heitsime pilgu tema jurtasse. See oli must suitsunud auk, kus oli ainult savist kuvšin ja vedelesid mõned räbalad. Ei mingit majakraami, ei mingit riietust.

Käisime mööda auuli. Alasti rāpased jõnglased mängisid liival. Naised, kujuteldamatutes nārudes, katsid meid nāhes nāo kātega ja hakkasid jooksma. Vaene, haletsusvāärne rahvas.»

Niisugune oli turkmeeni küla süngel tsaariajal.

Praegu aga võib Marō oblastit nimetada kolhooside-miljonāride oblastiks.

Sōidame Murgabi orgu mööda. Maanteelt hargnevad külavaheteed, nende algul kõrguvad kaarvāravad sõnādega: «Tere tulemast!» Kasutame küllakutset ja olemegi ühes oblasti eesrindlikus kolhoosis — Murgabi rajooni põllumajandusartellis «Moskva».

Mōlemale poole teed on ehitatud ilusad majad, lastesōimed, vōōrastemaja, suveklubi. Paljude kilomeetrite ulatuses laiuvad hāsti ehitatud külatānavad. Igaühel on oma nimi, igal majal on oma number. Kolhoosnikutel pole praegu vaja sõita linna ambulatooriumi: siin on oma arstid. Heades ruumides paiknevad sōōkla, pagaritōöstus, juuksur, õmblus- ja kingsepatōökoda.

Kolhoosis on oma telefonijaam, raadiosōilm, haigla,

Puuvilla mehhaaniline koristus.

sünnitusmaja, saun, mitu kooli. Viiakse lõpule kultuuri-
maja, staadioni ehitamine, kerkivad veel kaks lasteaeda,
veel üks saun.

Kuuekümne kahel tuhandel hektaril laiuvad miljonärkol-
hoosi valdused, majapidamises on palju täiuslikke masi-
naid, kümneid ehitisi, tuhandeid kariloomi, aedu, viina-
marjaistandusi.

*

Elu on nii mitmekülgne ja imetlusväärne, et väikeses
brošüüris on lihtsalt võimatu jutustada kõigest. Ma ei
jutusta üksikasjaliselt Tašauzi ja Tšardžou oblastite uutest
tehastest ja vabrikutest, miljonärkolhoosidest, seitseaas-
taku suurehitustest Amu-Darja kallastel Afganistani piirist
Araali mereni.

Nende oblastite majanduses, eriti Tšardžous, on silma-
paistev koht tööstuslikul tootmisel. Siin töötatakse ümber
paljut, mida annab turkmeenlaste maa.

Õtse Tšardžou oblasti Kuibõševi rajooni Lenini-nimelise
kolhoosi puuvillapõldude taga laiub sadu meetreid tellis-
kiviseina. Sellel kõrguvad estakaadid, ehitusseadmed, pal-
jukorruselised telliskiviehitised ja neljakümnemeetrine
korsten. See on superfosfaaditehas — üks seitseaastaku
nusehitusi. Möödunud aastal läks käiku tema esimene järk.
Vabariigi kolhoosid said esimesed sajad tonnid Tšardžou
superfosfaati. Kui tehas hakkab töötama täie võimsusega,
saab Turkmeenia ja naabruses asuvate vennasvabariikide
Usbekistani ja Tadžikistani põllumajandus niisugusel hul-
gal superfosfaati, millest jätkub igal aastal miljoni hektari
väetamiseks.

Põhitoorainet sellele tehasele hakatakse saada Gaurdaki
kaevandusest. Siit kaevandatakse juba nüüd palju kõrge-
kvaliteedilist väävlit. Uuritud maavarade baasil ehitatakse
võimas kombinaat, väävli tootmine suureneb mitmekord-
seks.

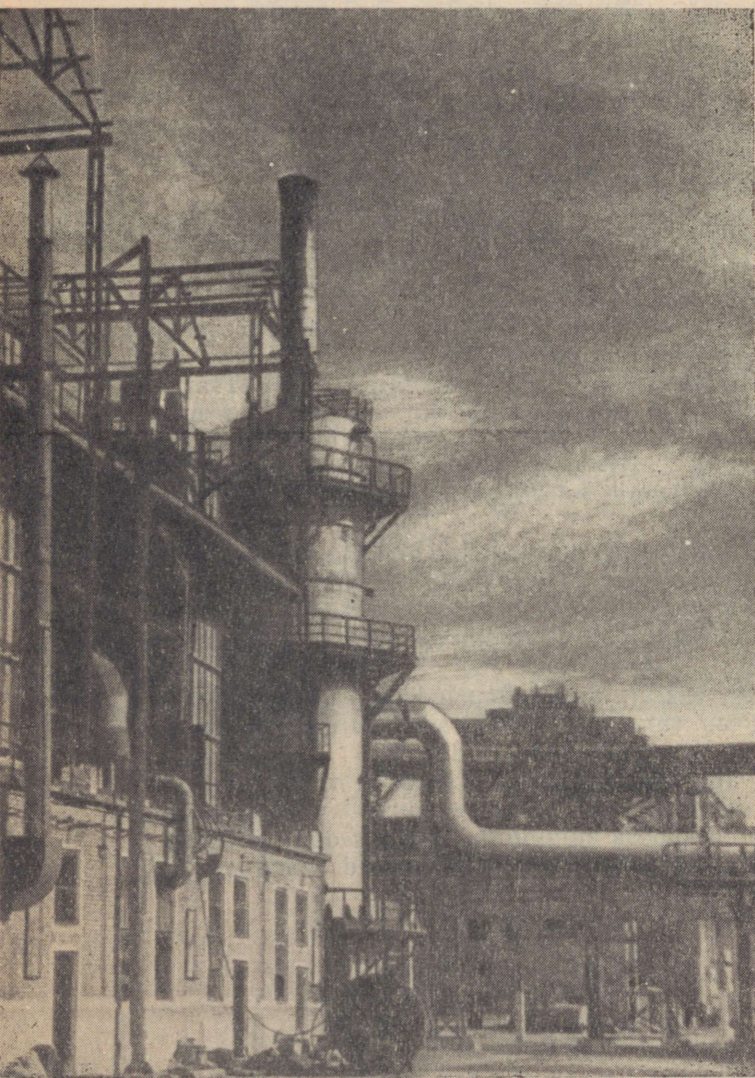
Gaurdaki ja Kugitang-Tau mäed on rikkad ka teistest
kasulikest maavaradest. Iga aastaga suureneb nende toot-
mine maa rahvamajanduse vajadusteks.

Puuvill aga on Tašauzi ja Tšardžou viljakate orgude
peamine rikkus. Aastast aastasse suurendavad oblasti kol-
hoosid puuvillapõõsa külvipinda, võites seda soolakutelt ja
uudismaalt. Tašauzi puuvillakasvatajad annavad 1965.

aastal 194 000 tonni puuvilla — 68 000 tonni enam kui 1958. aastal. 146 000 tonni tööstusele vajalikku hinnalist toorainet annavad seitseaastaku viimasel aastal Tšardžou oblasti puuvillakasvatajad.

Vabariigis on palju kolhoose, kus igal aastal ületatakse riiklikke puuvillamüügi plaane. Kogu maa teab Tašauzi oblasti Lenini rajooni Telmani-nimelist kolhoosi, mida juhib kahekordne sotsialistliku töö kangelane Orazgeldõ

Tšardžou superfosfaaditehas — seitseaastaku ehitus.

Puuvilla mehhaaniline laadimine.

Ersarõjev, partei XXII kongressi delegaat. Põllumajandusliku artelli tegi kuulsaks «valge kulla» rekordiline saak. Igal aastal annab see majand riigile umbes 10 000 tonni puuvilla. Teate, mitu meetrit kangast võib valmistada sellest puuvillahulgast? Enam kui 30 miljonit meetrit!

Telmani-nimelise kolhoosi sissetulekud on suured. Möödunud aastal sai kolhoos puuvilla müügist kolm miljonit rubla. Tublisti suurenesid eraldised ühiskondlikesse fondidesse — ühiskondliku majandi edasiseks arenguks, kultuur-elutarbeliseks ülesehitustööks. Praegu on kolhoos majanduslikult niivõrd kindlustatud, et ta liikmed mõtlevad hakata lähemal ajal omal kulul ülal pidama küla teenindavaid riiklikke kultuuri- ja elukondlikke asutusi — haiglat, sünnitusmaja, lugemistaresid.

Jõukust ja kultuuri töid kolhoosniku majja rikkalikud puuvillasaagid. Puuvillakasvatavad kasvatasid igal hektaril umbes 34 tsentnerit «valget kulda.»

Kõik need edusammud oleksid mõeldamatud ilma eesrindliku agrotehnika viljelemiseta puuvillakasvatases, mehhaniseerimiseta, töoviljakuse tõstmiseta. Kolhoosis on 70 võimsat traktorit, 40 «universaali», enam kui 40 veoautot, 10 puhastusmasinat, rääkimata juba buldooseritest, puuvillakorjamismasinat ja muust tehnikast. Artellil on

oma elektri jaam, raadiosõlm, mitu kooli, võõrastemaja, talve- ja suveklubi, mitmesuguseid elu-olustikulisi asutusi. Ja telmanlaste kolhoosiasula, mis sarnaneb pigem linnatüüpi asulaga, pole põrmugi halvem Murgabi rajooni artelist «Moskva», millest eespool juttu oli.

Sõidad mõnikord autoga maanteel, mis viib külast külla, ja mõtled: «Kus te olete, minu isade ja isaisade romantilised karavaniteed, saksauulidega barhaanid?» Tee kumaltki küljelt lendavad vastu puuvillapõõsaste rohetavad read, kõrgepingeliini terasmastid. Märkad plataanikroonide kohal hiigelsuurt valgetest kividest hoonet — kolhoosi elektri jaama. Välगतavad külahaigla, koolid, lastesõimed, kanalid, tellingud, uusehitused ja jälle puuvillapõllud, külad smaragdreheluses viljapuudega...

INIMENE JA KÕRB

Vesi kõrbes — see on elu. Turkmeenlased räägivad: «Vesi on teemandist kallim.» Nende sõnade sügavat mõtet taipad siis, kui näed eilset kõrbe, mis on muutunud õitsvaks oasiks. Käib jutt uuest nafta- või gaasipuuraugust, vana kombinaadi rekonstrueerimisest või puuvilla külvamisest uudismaadele — ikka kõneldakse eelkõige veest.

Praegust seitseaastakut Turkmeenias võib nimetada suure vee seitseaastakuks. 1961. a. juulis võtsid Turkmeenia Kommunistliku Partei Keskkomitee ja Turkmeeni NSV Ministrite Nõukogu vastu otsuse alustada Karakumi kanali kolmanda järgu ehitamist. Juba 1962. a. mais aga pühitseid ašhabadlased Amu-Darja vee saabumist vabariigi pealinna.

Millega võrrelda seda ehitajate kangelastegu kõrbes? Kuidas oli see võimalik? Mulle meenusid elavalt kaks episoodi. Esimene neist on seotud sõiduga Karakumi kanali trassile. Teine... Ent ma ei hakka ette ruttama.

*

... Auto turtsatas pingutusest ja hakkas raskelt tõusma. Eespool hõbetas purustatud klaasina päikesekiirtes Karakumi kanal. Kõrkjaist söötsid üles metspardid. Pardid Karakumis!

Sõitsime piki kallast. Vastu kandus helesiniste vete lainetav virvendus, veidi kaugemal, vasakul ja paremal, ujusid aeglaselt rohetavate puuvilla- ning arbuusi- ja melonipõldude massiivid. Siin see on — «elavast veest» loodu! Mitte teemante, ei, aga leiba, puuvilla, arbuuse — elu — sünnitas viljakas Turkmeenia pinnas.

Turkmeenias mäletab nii noor kui vana lühikest fraasi partei XX kongressi mälestusväärsetest otsustest — lasta käiku Karakumi kanali esimene järk.

XXI kongressi avamise eelõhtul, tähtajast aasta varem, viisid ehitajad Amu-Darja veed Murgabi oasi, läbides 400 kilomeetrit kõrbe. Maailm polnud veel midagi sellist näinud — mitte kusagil ja mitte kunagi pole viidud vett kõrbesse nii kauge maa taha. Ehitajad pidid kõrvaldama Karakumis umbes sada miljonit kuupmeetrit liiva. See on mahult suurem kui Valge mere — Balti mere kanali ja Suure Fergana kanali mullatöödel kokku.

... Tee viis meid silla juurde. Ehitajad nimetasid selle «Kaugeks». Jõudnud paremale kaldale, pärisime töölistelt, kuidas jõuda sovhoosini «Moskva».

«Sõida mööda «Jauzat»,» vastas ta käega viibates, «see viib teid otse «Moskvasse!»»

Ilmselt ei suutnud ma oma hämmastust varjata, sest tööline naeratas ja lisas:

««Jauzaks» nimetame «Moskva» magistraalkanalit.»

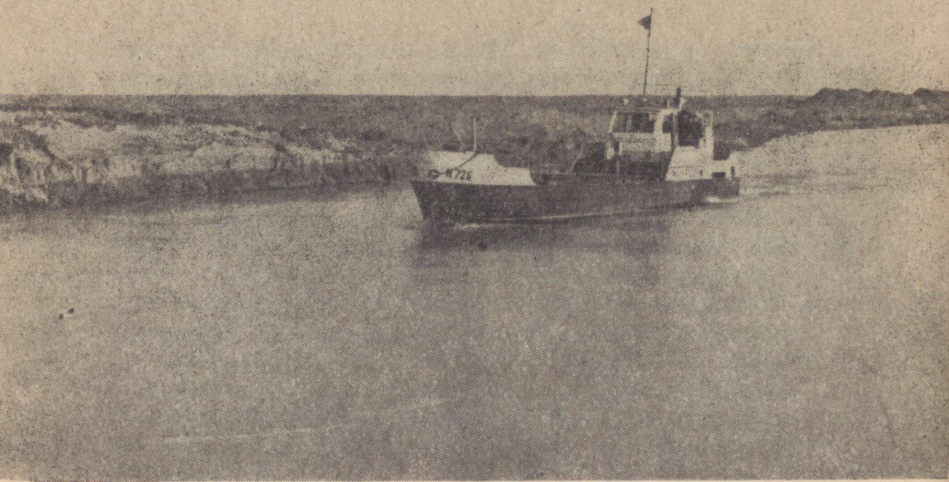
Auto läks piki «Jauzat». Varsti särasid meie ees «Moskva» tuled. Tervist, uudismaa!

*

Hilise ööni põleb valgus direktori väikeses töökabinetis. Mööda osakondi kandis teda kogu päeva väsimatult «Gazik». Öhtul aga on vaja rääkida inimestega — kas on vähe neid, kel on asja direktori juurde.

Istun Semjon Fjodorovitš Gratševi vastas. Ta suunurgad on tõmbunud väsinult allapoole. Esitasin talle mõne küsimuse ja ta hakkas rääkima uudismaa asjadest vastu tahtmist nagu kõik vähese jutuga inimesed.

«Esiialgu oli raske, aga praegu on veel raskem,» räägib ta aeglaselt. «Mida enam teed, seda enam nõutakse. Ei taha ainult üht — et meie vigu kordaksid teised. Meie sovhoos pole esimene — kanalil tekib juba palju selliseid majandeid.»

Mäletan N. S. Hruštšovi esinemist ühel miitingul Siberis, kus ta rääkis, et enne kui asuda tööle, on vaja ehitada elamu, luua töölistele normaalsed elutingimused. Meil oli vastupidi, ei mõeldud järele. Elati telkides, magati autode kabiinides. Ainult entusiasmiga aga on raske uudismaad harida. Sellepärast lahkusid mõned sovhoosist... Ent selle kõik me kannatame välja.»

... Neid oli neli — S. F. Gratšev, tulevase sovhoosi «Moskva» direktor, A. Serdarov, tema asetäitja, A. Kurbanov, noor hüdrotehnik, ja V. Saveljev, autojuht. 1957. aasta detsembris alustasid nad elu uuel kohal. Uudismaa võttis nad vastu ebasõbralikult. Ta nagu kartis anda inimestele oma varandust — viljakat puutumatu maad. Terav tuul ajas mööda stepi taga karedalehelisi tšerkezipõõsaid, rebides raevukalt mantlihõlmu, kõrvetades väljakannatamatult nina, põski, kõrvu.

Varsti sõitsid kohale ehitajad ja võtsid käsile elamud. Kui veevärgitöölised ei jõudnud irrigatsioonisüsteemi valmis teha, andis sovhoos sinna osa töölisi ja seadmeid. Siis andsid nad vee jaotuskanalisse, kus see hakkas rõõmsalt vulisema. See oli võit.

10. aprillil 1958. aastal oli sovhoosis pidu — esimese vao pidu. Esimese vao ajamise au langes Bairam Kuldžarovile. Sovhoosis on ta selle loomise esimestest päevadest

Uus kunstlik jõgi kõrbes —
Karakumi kanal.

saadik. Tehnik-mehhaaniku diplomiga Bairam nõustus töötama laadijana, kuni saabusid esimesed kolm traktorit.

Möödus neli aastat. Laagritelgid on ammu lattu antud. B. Kuldžarov sai uue kahetoalise maja. Ta tõi järele naise ja lapsed. Sügisel läksid poisid sovhoosi uude kooli. Bairami brigaadile aga tuli noor täiendus. Nüüd on seal 19 inimest. Ja igaühel on puuvillakorjamise masin, künni- või universaalne traktor.

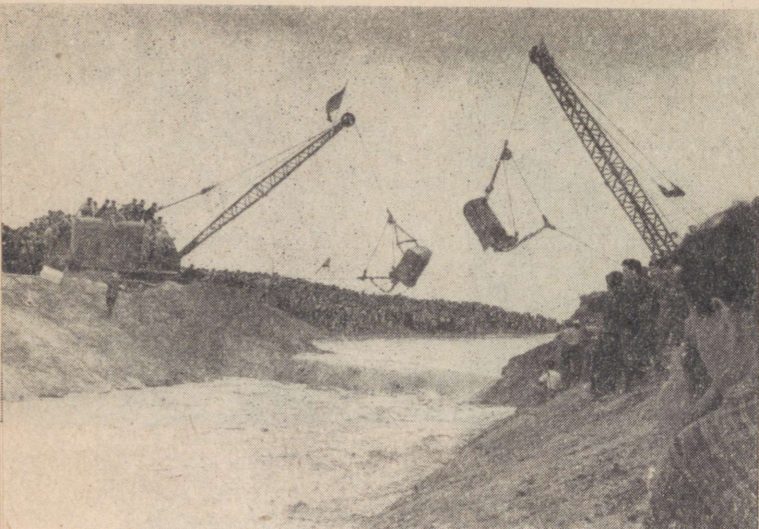
Semjon Fjodorovitš ulatas mulle paberilehe.

«Siin on täpsed andmed uudismaa ülesharimise kohta,» ütles ta.

Ilukõne asemel olid antud kasinad arvud. Sovhoos oli nelja aasta jooksul üles harinud 5400 hektarit maad. Sel alal kasvatatakse puuvilla, maisi, otra, lutserni, puuvilja, juurvilja, arbuuse ja meloneid. Tuhandeid tonne «valget kulda» korjasid uudismaalased Karakumilt võidetud pinnaselt.

Sovhoos tegi oma kulud tasa juba 1960. aastal. Tasuti ära ka kulud, mis tehti kanali esimese järgu ehitamisel. Ligi kakssada miljonit rubla tulu on andnud uudismaa, kümneid tuhandeid tonne puuvilla korjati täiendavalt viimase kahel aastal.

Direktor räägib innustunult sovhoosi tulevikust. Seitse-aastaku lõpuks on plaanisetud veel 10 000 hektari uudis-

Karakumi kanal jõuab Ašhabadi.

maa ülesharimine, palju maad läheb kuivalembelise puuvillapõõsa, maisi, juurvilja, lutserni alla. On kavatsus organiseerida seafarm ja kaamelikasvatus.

Kas need suured plaanid on kollektiivile jõukohased? Kindlasti! Sovhoosi loojatele ei ajanud hirmu peale minna uudismaad kündma ainult kolme traktoriga. Nüüd aga, kui on olemas selline rikas tehnika, mida juhivad oma tööd tundvad inimesed, ületavad uudismaalased seitseaastaku ülesanded. Ainuüksi traktoreid on siin enam kui sada. Sovhoosis on küllaldaselt traktoriste, buldooseri- ja autojuhte, aga ka kesk- ja kõrgema haridusega spetsialiste. Uudismaade vallutajad on tugevad tehnikas, teadmistes ja ka sõpruses. Turkmeenlastel on tark kõnekäänd: «Kes üksteist toetavad, ei kuku.» Nii mõtleb ka turkmeenlane Ata Gaimaklijev, venelane Jakov Petrikov, ukrainlane Vladimir Ardati, tatarlane Zinur Hammatov ja paljud teised, kellel on üks tahe ja mõte — teenida kodumaad, muuta ta õitsvaks aiaks!

*

... Öö laotas oma tumedad tiivad kolhoosiasulale. Imetlesin puudega ääristatud sirgeid tänavaid. Lõhnas vihma ja stepi järele. Taevas sähvasas tuluke, siis kostis lennukimürinat. Suveklubis mängis radioola:

«Meie vedur, edasi lenda,
Kommunis peatus on...»

Esimese põlvkonna kommunistlike noorte armastatud laul. Kommunism oli nende jaoks kauge unistus. Kuid nad tõid selle lähemale. Lauluga löid vaenlast, lauluga ehitasid uut elu.

Stepi kohal, kus praegu laiub elektritulede säras noor sovhoos, möllas kunagi ajaloo tormitsev maru. Tema, see stepp, on näinud kiviaja inimesi. Siin ehitasid kanaleid partlased — turkmeenlaste kauged esivanemad, tema piinatud rinda tallas mongoli ratsavägi, ta oigas iraani rööv-
vallutajate jõukude all. Siis ei astunud siia sajandeid inimese jalg. Kõrvetav päike ja stepituul jalutasid üle barhaanide. Ja alles nõukogude inimene purustas kuldse viljakuse maa kangestusune.

«Meie vedur, edasi lenda...» lendab laul asula kohal. Sel hetkel kujutlen, kuidas läbitungiva tuule vingumise saatel löödi tühja steppi esimene vai, kuidas ehitati elamu, künti esimene vagu, kuidas laulsid kommunistlikud noored, rajades puuviljaaedu ja ehitades spordilinnakest...

Kujutelmas kerkib linn stepis... Öised prospektid. Mööda siledat asfalti libisevad käratult masinad. Fantastiliselt süttib neon kaupluste peegelvitrinides, ehituste esikülgedel. Värviliste äriššide ees peatuvad möödujad. Näen noormeest ja tütarlast. Neiu räägib tasa: «Kuhu me läheme? Estraadietendusele ei maksa — eile vaatasime televiisorist. Sümfoniakontserdile või kinno? Ei, jätame selle homseks. Parem läheme rahvateatri esietendusele...» Ja nad sammuvad kiirustades suure ilusa maja poole, mis on uppumas viljapuude rohelusse.

Olgu peale, et seda stepis veel ei ole. Niisugune linn aga tuleb. Tähtis on koht puhastada, ehitada vundament, aga maja ehitame kindlasti!

Ja siin on teine episood...

Käis veel inimeste heitlus kõrbega kanali esimese järgu trassil. Nendel päevadel nägin suurehitusest sadade kilomeetrite kaugusel, Murgabi ja Tedženi vahel stepis kaht

üksildast telki. Seal elasid topograafid. Nemad rajasid — esialgu paberil — esimestena Amu-Darja veele tee edasi Tedženi.

Hiljem nägin kanali kaarti, õigemini selle teise järgu oma, vabariigi Veemajanduse Ministeeriumis. Joonestaja käsi tõmbas musta tušiga rasvase joone, mis ühendas Murgabi ja Tedženi. Ent teed veele polnud veel rajatud. Turkmeeni NSV uuel kaardil on Karakumi kaguosa Murgabist Tedženini läbi lõigatud mitte musta, vaid helesinise joonega. Nii märgitakse jõgesid. 1960. aasta lõpul, oktoobripühade ajal voolas Tedženi oaasi uus jõgi. Tema pikkus on 540 kilomeetrit. Kujutage endale ette — 540 kilomeetrit mööda murenevaid barhaane, kus elavhõbedasammas näitab suvel päikese käes $+70-80^{\circ}$. Ja ometi lasti kanali teine järk käiku rekordiliselt lühikese ajaga — 7 kuuga. Esialgsete plaanide kohaselt pidi see ehitatama nelja aastaga. Ega siis asjatult nimetata kanali ehitajaid batõrrideks — kõrbe kangelasteks.

1961. aasta talvel ja kevadel vulises Amu-Darja vesi sajandeid kõrbeks olnud maadel. Ainuüksi Karakumi kanali teise järgu tsoonis on võetud puuvillapõõsaste, maisi ja teiste kultuuride külvi alla täiendavalt 25 000 hektarit. Praegu niisutavad iidse Amu veed 72 000 hektarit Murgabi ja Tedženi oaasi. Uue kanali tsoonis on loodud 6 sovhoosi.

Rahvas räägib: «Viska oma jäljesse üks seeme, anna tilgake vett ja sa korjad batmani saaki.» 1961. aasta suvel ja sügisel nägin ma uute maade vilju. Turkmeeniasse sõitnud Tadžiki delegatsioon viis kodumaale inimesest kõrgemaid maisipõõsaid ja raskeid, nagu kulda täis tõlvikuid. «Meie,» ütles siis delegatsiooni juht sm. Kassõmov, «näitame oma kodustele, missuguseid rikkalikke ande kannab Turkmeenia uudismaa, kui seda niiskusega küllastada.»

Karakumi kanali kolmas järk kuulutati rahvaehituseks: pühapäeviti sõitsid kanali trassi rajamisele töölisel, kolhoosnikud, üliõpilased.

Kopet-Dagi eelmägedes on kuni 200 000 hektarit viljakat maad, kuid veepuuduse tõttu niisutatakse siin vaid 35 000 hektarit. Amu-Darja vee toomisega Ašhabadi laheneb pealinna veeprobleem täielikult. Sahiseb uute aedade ja parkide lehestik. Linna kliima muutub: peale metsapargi tsooni, mille pindala on 1800 hektarit, on Ašhabadi ümber tekkinud uued järved, supelbasseinid, plaazid. Noorte jaoks

Turkmeeni viinamari.

ehitatakse pioneerilaagreid, laste mänguväljakuid, sanatooriume, spordibaase.

Ašhabadi ja Bezmeini turgudele ilmub veel enam puuvilja, viinamarju, juurvilja. Neid hakatakse kasvatama kõrbelt vallutatud maadel Kopet-Dagi eelmägedes. Igal aastal võib seal saada tuhandeid tonne piima, liha, puuvilja, meloneid ja teisiprodukte.

Lõpuks saavad kanali vett Ašhabadi rajooni kolhoosid ja tööstusettevõtted Bezmeinis, mis seitseaastaku vältel kasvab vabariigi suureks tööstuskeskuseks.

260 kilomeetri pikkuses rajati iidsetele karavaniteedele, kus inimesed hukkusid janust ja kuumusest, kanali kolmanda järgu trass. Nagu muinasjutuline Farhad, nii läksid

ehitajad läbi barhaanide, tegid palju mullatöid, püstitasid 18 hüdrotehnilist ehitist, rajasid sildu.

Bahši lauludes kandis turkmeeni rahvas sajandeid unistusi allikatest, aedade rohelusest kõrbes. Turkmeenlased uskusid, et saabub päev, mil

«Kristalsed allikad voolama hakkavad,
Laulma hakkavad linnud tummas kõrbes,
Õitsema hakkavad aiad sinise taeva all,
Kerkivad nõiduslikud lossid...»

Kui Turkmeenias räägitakse seitseaastakust, algab jutt veest. See on ka arusaadav — Karakumi kanal avab vabariigi ees suured perspektiivid. 160 000 hektarit uudismaad haritakse üles seitseaastaku lõpuks, peaaegu kaks korda suureneb peenekiulise puuvilla toodang. Murgabi ja Tedženi orgu luuakse 13 uut sovhoosi, mis hakkavad kasvatama puuvilla, puuvilja, viinamarju ja teisi kultuure. Karakumi südames niisutavad Amu-Darja veed enam kui 4 miljonit hektarit uusi karjamaid.

Neil unustamatuil päevil, mil NLKP uus programm, ajastu erutav dokument, lähendas unistust kommunismist, räägivad turkmeeni daihaanid juba sellest, et juhtida Amu-Darja veed Kaspiani, ehitada kanali neljas järk. Rahva unistus leidis väljenduse partei programmi ridades, kus öeldakse: «...viia ellu ulatuslik irrigatsiooniprogramm, et niisutada ja veega varustada miljoneid hektareid uusi maid põuastes piirkondades ja parandada olemasolevate niisutatavate maade harimist.»

Turkmeenlased nimetavad Amu-Darjat sageli Džei huniks — määratsevaks. Jõe tujukus muutus vanasõnaks. Rahvas räägib: «Igaüks võib öelda, kus voolas Amu-Darja eile, aga keegi ei tea, kus ta voolab homme.» Nõukogude inimesed tegid sellesse kõnekäändu paranduse. Muistne Džei hun voolab sinna, kuhu käsib teda inimene — Karakumi.

... Igaüks, kes kas või põgusalt tunneb meie maad, on õigustatud küsima: «Aga miks läks autor vaikides mööda Turkmeenia subtroopikast, Badhōzi ja Hassan-Kuli muinasjutulistest kaitsealadest, ei öelnud midagi esmaklassilisest turkmeeni karakullist ega ahhaltekinini tõuhobustest,

Karakumi kanal.

uutest turkmeeni puuvillapõõsa sortidest ja turkmeeni inse-
neri Valujevi leiutatud puuvillapuhastusmasinatest?»

Minu jutustus Turkmeeniast on tõepoolest ebatäielik. Ma
ei andnud lugejatele midagi edasi Kaspia kaluritest ega
Amu-Darja laevnikest, raudteelastest ega Kara-Bogaz-Goli
sulfaaditööstest, Turkmeenia looma- ja siidiussikasvata-
jatest... Ent ma loodan, et ka see väga lühike jutustus
annab õige kujutluse päikeselisest Turkmeeniast, iidse turk-
meenlaste maa lihtsate põlluharijate uuest õnnelikust elust.

SISUKORD

1. Sissejuhatus	5
2. Pisut ajalugu	9
3. Linn Kaspial	14
4. Muinasjutulište rikkuste poolsaar	16
5. Siin oli kõrb	20
6. Puurtornid astuvad Karakumi	22
7. Ašhabad — Turkmeeni NSV pealinn	24
8. Turkmeeni vaibad	30
9. Kõrge kultuuriga maa	34
10. Ühiskonna võrdõiguslik liige	38
11. Puuvill on meie rikkus	42
12. Inimene ja kõrb	48

Рахим Эсенов

ТУРКМЕНСКАЯ ССР

На эстонском языке

Обложка Г. Пант

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

*

Toimetaja E. Harduva

Kunstiline toimetaja H. Keigo

Tehniline toimetaja A. Odamus

Korrektor E. Odamus

Üadumisele antud 14. VIII 1963. Trükkimisele
antud 28. X 1963. Paber 54×84, 1/16. Trükipoog-
naid 3,75. Tingtrükipoognaid 3,08. Arvestus-
poognaid 3,11. Trükiarv 2500. Tellimise nr. 4236.
Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tn. 54/58.

Hind 9 kop.

6-9

KIRJANDUST MATKAJATELE

G. Isaakjan

ARMEENIA NSV

ERK, 1962. 104 lk. Hind 13 kop.

D. Mamedov

ASERBAIDŽAANI NSV

ERK, 1963. 48 lk. Hind 10 kop.

V. Tuljanu

MOLDAAVIA NSV

ERK, 1963. 100 lk. Hind 19 kop.

Brošüürid annavad lugejale kujuka pildi vennasvabariikide loodusest, rahvast ja tema tööst, saavutustest ning tulevikuväljavaadetest.

S. Boldõrev, V. Žmurov, J. Kosarev

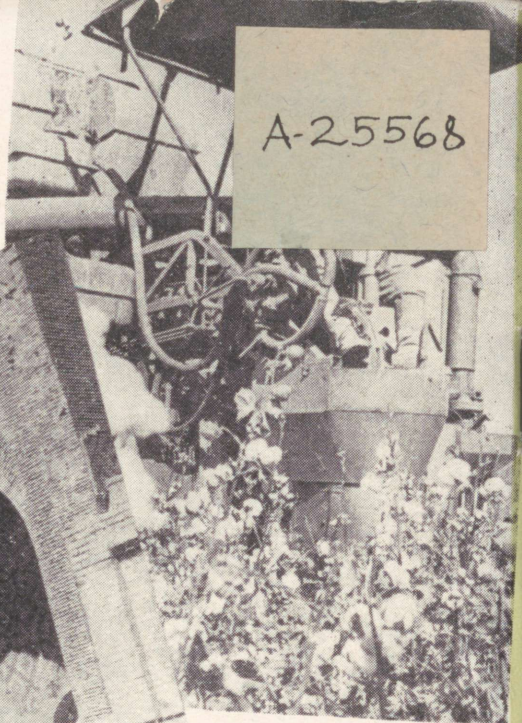
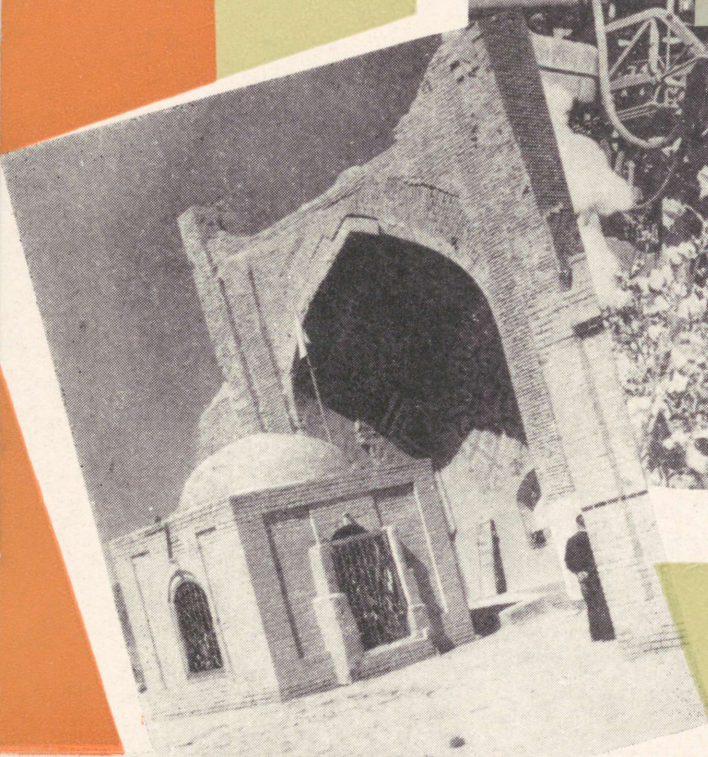
KAUGMATKAD

ERK, 1963. 168 lk. Hind 29 kop.

Raamatus käsitletakse matkade ettevalmistamist ja mitmesuguseid matkatarkusi. Toodud näpunäited on vajalikud eeskätt kaugmatkadel, kuid kuluvad samajaks ära ka Eesti NSV-s matkamisel.

9 kop.

A-25568

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00430933 4